

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

1925 чылдың
август 31-де үнүп
эгелээн

№ 10 (17339)

2007 чылдың
ЯНВАРЬ 30,
вторник

Номерни парлалгаже
дужааганы:
график езугаар – 21.00,
херек кырында – 18.00.
Садар өртээ 4 рубль.

Чазак Даргазының ажил-албаны

В.ПУТИНГЕ ИЛЕТКЭЭРИНГЕ БЕЛЕТКЕНИР

Тыва Республиканың Чазак Даргазы Ш.Д.Ооржак РФ-тиң Саналга палатазының ТР-ниң Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының саң-хөө болгаш ажил-агый ажил-чорудулгазын хынаанының түңнелдеринге хамаарыштыр Президент В.Путинниң берген даалгаларын күүседириниң талазы-биле хемчеглерни алырының болгаш оларның түңнелдериниң дугайында 2007 чылдың февраль 9-та В.Путинге илеткээр белекелди чорудар дугайында хуралды дүүн, январь 29-та, эрттирген. Ооң ажилына Тыва Республиканың Национал банкызының, «Тывакредит» банкызының, федералдыг үндүрүг, казначейство, саң-хөө-бюджет хайгааралының албанының удуртукчулары киришкен.

Хурал үезинде.

ТР-ниң Чазак Даргазының бирги оралакчызы А.В. Брокерт сөс алгаш, бо чылдың январь 16-да В.Путинге РФ-тиң Саналга палатазының удуртукчузу Сергей Степашин ужурашкаш, тыва парламентаының Хоойлужудулга палатазының чоруткан хыналданың түңнелдерин илеткээнин чугаалаан. Ооң соонда РФ-тиң Чазак Даргазы М.Фрадковка, РФ-тиң Президент Администрациязының удуртукчузу С.Собянинге, Айыыл чок чоруктуң федералдыг албанының директору П. Патрушевке Саналга палатазының түңнелдерин сайгарып көөр база Тыва Республикада байдалды өскерттириниң талазы-биле саналдарны илеткээр даалгаларны бергенин ол дыңнаткан.

М.Фрадков бодунуң ээлчээнде январь 22-де айтышкыны-биле Россияның Саң-хөө, Регионалдыг хөгжүлдө, Иштики херектер яамыларының удуртукчуларына (А.Л.Кудринге, В.А. Яковлевке, Р.Г.Нургалеевке) Президент В.Путинниң даалгаларын күүседир талазы-биле ап чо-

руткан хемчеглерниң, оларның түңнелдериниң дугайында 2007 чылдың февраль 9-та В.Путинге илеткээр даалгаларны бергенин А.Брокерт чугаазына айыткан.

РФ-тиң Саналга палатазының тыва парламентиниң Хоойлужудулга палатазының саң-хөө-зүңгө болгаш ажил-агыйына чоруткан хыналдазының түңнелдеринге хамаарыштыр В.Путинниң берген даалгаларын канчаар күүсеткенин РФ-тиң Чазак Даргазы М.Фрадковтуң айтышкынын езугаар РФ-тиң Президентизинге бо чылдың февраль 9-та илеткээр, хуусаа эвээш арткан, ооң бетинде ол четпестерниң, хажыдышкынарның чүгө болу бергениниң чылдагааннарның, буруулугларны илередири хуннун чугула айтыры болуп турарын Ш.Д.Ооржак чугаазына демдеглээн. Ынчангаш бо хуралда киржип турар организацияларның удуртукчулары бо ажилды кончуг хынамчалыг, кыска хуусаада чорудар даалгаларны берген. РФ-тиң Саналга палатазының хыналдазының 45 саазында тургускан актызы бар, аңаа үнде-

зилеп алгаш, ажилды чорудар, кандыг хемчеглерни алырын, чүңү кылырын тодарадыр. Саналга палатазы Хоойлужудулга палатазының чүгө 2006 чылда саң-хөөзүн болгаш ажил-агыйын хынаан, палатаның 2003, 2004 чылдарда саң-хөөзүнүн, ажил-агыйының байдалын хынаарын Чазак Даргазы база чугула деп санаан.

Федералдыг үндүрүг албанының ТР-де эргелелиниң начальниги С.А.Смирнов дужаалы-биле ажил-чын бөлүктү тургусканын, ооң кежигүннери чугаалажып турар айтырыгга хамаарыштыр ажилдап эгелей бергенин дыңнаткан.

Тыва Республиканың Национал банкызының даргазы Ю.П. Южиков сөс алгаш, РФ-тиң Саналга палатазының Тывага келген ажилдакчылары-биле кады ажилдап турганын, «Тывакредит» банкызынче чагаа чорутканын, ону күүсеткенин, республиканың прокуратуразынче чагаа чорутканын, Хоойлужудулга палатазынга болган хыналданың түңнелдеринге

хамаарыштыр ажилдап турарын чугаалаан.

Саң-хөө-бюджет хайгааралының федералдыг албанының Тыва Республикада девискээр эргелелинге (хуралга олуржуп турган удуртукчунуң оралакчызы С.Д.Монгушка) Хоойлужудулга палатазының 2003, 2004 чылдарда саң-хөө болгаш ажил-агый ажил-чорудулгазын дүрген хынаар даалганы Чазак Даргазы берген. Ол ышкаш Федералдыг казначействонуң Тыва Республикада эргелелинге (Е.П. Көк-оолга) хыналданы чорударын Дарга дааскан.

Бо бүгү белекел ажилдарын чугулалал көрүп турар, ынчангаш ооң канчаар чоруп турарының байдалын январь 30-де чыылгаш, база катап чугаалажырын Ш.Д.Ооржак хуралдың киржикчилеринге дыңнаткан.

Бистиң корр.

Василий Балчий-оолдуң тырттырган чуручу.

«АУК-тү хөгжүдери» национал төлевилелдин боттанышкыны

Ш.ООРЖАК:

«... Чээлилер халас бооп болур!»

Көдээ ажил-агый сайыды В.И. Лавриненко.

Январь 25-те Чазак Бажыңының хуралдаар залына хоорайларның, кожууннарның болгаш сумуларның чагырга даргалары, Тыва Республиканың Чазаның хоорайларда болгаш кожууннарда девискээр эргелелдериниң удуртукчулары, көдээ ажил-агый эргелелдериниң начальниктери, көдээ ажил-агыйның болгаш болбаазырадыр бүдүрүлгелерниң удуртукчулары, арат-тараачын (фермер), хуу дузалал ажил-агыйларның болгаш Тыва Республиканың Хереклекчилер эвилелиниң төлээлери, суму чагырга даргалары дээш, республиканың көдээ ажил-агыйга хамаарылгалыг бүгү удуртукчуларының киржилге-биле «Агроүлетпүр комплекзин хөгжүдери» мурнады көргөн национал төлевилелдин 2006 чылда боттанышкынының түңнелдериниң дугайында болгаш 2007 чылда сорулгаларының айтырыгларының талазы-биле семинар-хурал болган. Хуралды Тыва Республиканың көдээ ажил-агый сайыды В.И. Лавриненко башкарып эрттирген.

муң баш бода малды, 53 муң шээр малды, 730 баш чылгыны, 2 муң хаванны садып алганын илеткелчи чугаалаан.

Хурал анаа хурал эвес, а семинар-хурал болганда, илеткел чоруп турда-ла, чугула айтырыгларга доктаап, сайгарылганы удуртукчулар кылып турганнар. Чүл дээрге, алган чээлилерниң хуу төлевирин кылырынга 9,8 млн. рубль шилчиттинип келген. А чээли алган ажил-агыйлар, хуу-даа чон чогуур документилен дужаавайн турар. Көдээ ажил-агый сайыды Виктор Иванович ажил-агыйлар удуртукчуларының кичээнгейин ук айтырыгже углаан: «Национал төлевилелдин шугуму-биле чоруттунуп турар чээли тыпсырының бо улуг ажилы, шыналла, көдээни хөгжүдеринге күрүнениң кончуг улуг сагыш салышкыны-дыр. Тывыскан чээлилерниң хуу төлевириниң 95 хууун федералдыг бюджет бодунда алган, а арткан 5 хууун тус чер бюджетди луглап турар болганда, ук чээлилер кандыг-даа хуу төлевири чокка көрдүнгөн күрүнениң деткимчези болуп турар-дыр» – дээрзин ол онзалаан.

(Уланчызы 2-ги арында).

«АУК-тү хөгжүдери» мурнады көргөн национал төлевилелди 2006 чылда амыдыралга боттандырган түңнелдериниң талазы-биле көдээ ажил-агый сайыдының бирги оралакчызы М.Ч. Сат илеткелди кылган. Национал төлевилелде эң кол черни «көдээни хөгжүдери» деп утка ээлеп турар болганда, аңаа база эң-не кол черни «Россельхозбанкының» Тыва регионалдыг салбырының арат-тараачын (фермер) ажил-агыйларына болгаш чоннун дузалал ажил-агыйларына берип турар чээли ээлеп турар дээрзин кичи бүрүзү

билер. Баштайгы дээрзинде, төлевилелдин бо шугумун боттандыраы, банкының негелдерин күүседери барык болдунмас чыгы сагындырза-даа, ук ажил республикада шуудап, чээлилерни чон ап, а банк бодунуң ажил-агыйын, чонга эпиг, таарымчалыг болзун дээш улам калбартып, салбырларын кожууннарда база ажыдып турарын айтыры чугула. Макар Чылбак-ооловичиниң семинар-хуралдың киржикчилеринге дыңнатканы-биле алырга, эрткен 2006 чылда «Россельхозбан-

кының» Тывада салбыры ниитизи-биле 3272 чээлини 605,8 млн. рубль түңгө чонга болгаш ажил-агыйларга берген, ооң иштинде хуу дузалал ажил-агыйларына 3257 чээлини 594,4 млн. рубльге берген. Тывыскан чээлилерниң ортумак түңү бир ажил-агыйга онааштыр 183 муң рубль болган. Бо дээрге, эвээш эвес түң-дүр дээрзин илеткелчи тодаргайлаан. Оон аңгыда 30 муң рубль түңнүг чээлини 450 кичи алган.

Бо бүгү тывыскан чээлилер-биле чон болгаш ажил-агыйлар 7

Сибирь журналистериниң хуралы

ФЕСТИВАЛЬДЫ ЭРТТИРЕР

Эрткен неделяда, январь 25-26 хуннеринде Новосибирск хоорайга Россияның журналистер эвилелдериниң Сибирь регионунда даргаларының болгаш чазак аппараттарында массалыг информация талазы-биле харыылап турар удуртукчулары аразына хурал болуп эрткен.

Аңаа Сибирь девискээринге чаңгыс аай информастыг байдалды хөгжүдериниң бурунгаар барымдааларының талазы-биле болгаш федералдыг болгаш регионалдыг МИЧ-терниң администрацияларының парлалга албаннарының аразына ажил-чорудулга талазы-биле аргадуржулга солчулгазының дугайында айтырыгларны сайгарып чугаалашкан. Ол ышкаш 2007 чылда «Сибирь – идегелдин девискээри» болгаш «Байкалга Сибирь парлалгазының хуннери» фестивалды эрттирериниң талазы-биле чугааны база кылган.

Хуралдың ажилына Россияның Журналистер эвилелиниң чингине секретары Игорь Яковенко киришкен. Тыва Республиканы төлээлеп, ук хуралга Россияның Журналистер эвилелиниң Тывада регионалдыг салбырының даргазы А.С. Шююн төлээлеп чорааш келген.

Бистиң корр.

Тыва Республиканың Конституция судунуң хуралына херекти дыңнаарын чарлаарының дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ КОНСТИТУЦИЯ СУДУНУҢ ШИИТПИРИ

Кызыл, 2006 чылдың январь 29, № 1-Р

«Тыва Республиканың Конституция судунуң дугайында» Тыва Республиканың Конституция хоойлузунуң 46, 50 болгаш 76 чүүлдеринге үндезилеп Тыва Республиканың Конституция судунуң ШИИТПИРЛЭЭНИ БОЛЗА:

1. Тыва Республиканың Чазак Даргазының дилээ-биле Тыва Республиканың Конституциязының 28 чүүлүнүн 1 кезээнин, 97 чүүлүнүн 1 болгаш 2 кезектериниң дүрүмнерин тайылбырлаарының дугайында херектиң дыңнаашкынын 2007 чылдың февраль 1-де 10 шакта Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу, бажың 11 дугаарлыг адрессте Тыва Республиканың Конституция судунуң оран-савазына эрттирерин чарлаар.

2. Бо шийтирни республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынче парладыры-биле чорудар.

3. Бо шийтир ону хүлээп алган үеден күштүг болуп кирер.

Тыва Республиканың Конституция судунуң даргазы **О.Л.-С. САЛЧАК.**

Тыва Республиканың Чазааның парлалга албанының МЕДЕГЛЕЛИ

2007 чылдың №1 «Урянхай-неделя» деп неделя санында үнер солунда «Кошкак звено» деп эгенин адаанда материал парлаттынган, ында чугаа РФ-тин Кемче хоойлузуунун ийи чүүл-биле – «Кем-херек үүлгедиринг белекениг», «Наркотиктиг бүдүмелдерни база угаан-медерел албаарадыр чүүлдерни хоойлудүрүмгө чөрүштүр кылганы, садып алганы, шыгжааны, сөөрткени, чок-ла болза садып-сайгарганы» — буруулуг деп санаткан, «Чаңгыс демниг Россия» партияның кежигүнү Л.В. Караоолдун херээниң талазы-биле суд чорудулгазының доозулганының дугайында чоруп турар. Эрткен чылын тыва парламентиже соңгулдаларның үезинде ону республиканың Баштыңы Ш.Д. Ооржак боду депшиткен деп ук чүүлде айткан.

Тыва Республиканың Чазааның парлалга албанының албан езузу-биле медеглээр болза, Тыва Республикаың Чазааның Даргазы партияның даңзыларны хевирлеп тургузарына кандыг-даа хамаарылга чок болган. Оон туржук, ол даңзыже кандидаттарның фамилияларын кириер безин эргези чок турган, чүге дизе ыңдыг чүүл партияның ажил-херектеринче холгаарлаашкын кылдыр санат-

тырар апаар. Республиканың Баштыңына даңзының тургузуп белек-кеп каан төлевилелин кириген, бир эвес ол кандыг-бир кижиниң кандидатуразы-биле чөпшээрешпэн болза, бо таварылгада ол бодунуң үзел-бодалын партияның Чиңгине Чөвүлелинге шынзыдар апаар турган. Партияжи даңзыларның хевирлээшкини дээрге эге организацияларның хүлээлгезидир, ук даңзылар партияның регионалдыг салбырының полит-чөвүлелинге, ооң соонда партияның Чиңгине Чөвүлелинге бадылаашкынны эртер. Партияжи даңзыже ол азы бо кандидатураны кириериниң дугайында айтырыг болза, «Чаңгыс демниг Россия» партиязының Тывада регионалдыг салбырының секретарының харыылаар уjurлуг айтыры-дыр.

Эрткен чылдың июль 24-те Кол федералдыг инспектор В.И. Чернышев, Россия Федерациязының Күрүне Думазының депутаты, «Чаңгыс демниг Россия» партиязының Өйлеп-таарыштырылга чөвүлелиниң удуртукчузунуң ора-лакчызы С.И. Неверов болгаш республика Чазааның чамдык бедик албан-дужаалдыг ажилдакчылары олуржуп турда республиканың Баштыңы Ш.Д. Ооржакка шуут белеп партияжи даңзыларны кириген турган.

Чоннуң үнү

ЧАЗАКТЫ, ДАРГАЗЫН ДЕТКИИР МЕН

Россияның Амыдырал партиязындан ТР-ниң Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутаттарына соңгуткан Василий Оюн баштаан бөлүктүң чүге палатаның организаастыг сессиязына киришпейн, ону өжегерезн үзүп турарының чылдагааны сөөлгү үеде билдинип келди. Ону олар боттары ажыы-биле чугаалап турарын дыңнадым. Соңгулда хоойлужудулгазына каржы хажыдыышкыннар кылгаш, соңгулдаларның түнелдерин күш чок болдурган 5 соңгулда округунга депутаттарын катап тургустуруп алыры-биле судтажып, бүгү-ле аргаларны ажыглап турарлар-дыр.

Оларның бодалы-биле алырга, 5 депутатты катап тургустуруп алыр, ол чедимче чок болур болза, ам март 11-де эртер катап соңгулдаларга кандидаттары бола округтарга тиилээр деп санап турар. Ынчангаш Хоойлужудулга палатазына РАП-тың депутаттарының саны «Чаңгыс демниг Россия» партиязындан көвүдээр, бадылаашкын болурга-ла, хөй үнү алыр күзелдиг. Бир эвес Чазак Даргазына Ш.Д. Ооржактың кандидатуразын саналдаар болза, ону бадылаас, өскээр чугаалаарга, эрттирбес бодалдыын ажыы-биле илередип турар болу бергенин бистер, бөдүүн кижилер, билип тур бис.

Оларның ол күзели бүдери чегенчиг-ле боор. РАП-тан соңгуткан бөлүк депутаттарның кымның эрге-ажыын камгалап турары чонга билдине берген, төрөл чонунче сагыш салбас улус болгандыр. Ооң тодаргай херечизи — олар ам үш ай ажыг үеде анаа олуруп турарлар, бюджет бады-

латтынмаан, акша-төгери чок ышкажыл. Боттары ажил кылбайн турар хирезинде дүн-хүн чок республиканың хөгжүлдези, чоннуң амыдыралы дээш амыр-дыш чок ажилдап турар Чазакты, оон Даргазы Ш.Д.Ооржакты бактаар депутаттар-дыр бо. Бо дээрге амыдыралга дүүшпес чаңнаашкындыр.

Тываның Чазаан кым билдилг башкарып, удуртуп шыдаарыл деп айтырыг тургустунуп турар. Чүге дээрге Ш.Д.Ооржактың ажилдаар хуусаазы доостур чоокшулай берген. Бир эвес бөдүүн чон борта хамаарыштыр саналыңар кириңер дээр болза, Ш.Д.Ооржакты адаар бис. Канчаар-даа сайгарып, бодап көөрүвүске, оон еске кижжи бистиң удуртукчуларывыстың аразында амдыызында чок-тур. Ооң аргадуржулгазы-даа, ат-алдары-даа улуг, ажилгыры кончуг. Бүгү-ле чүвени башкарып, хөй ажыктыг чүүлдерни кылып турар Ш.Д.Ооржакты бактаар багай чаңкыл ты-вылган, ол тываларның аразында база бар болу берген, орта удурланыр мен. Четпестер турбайн канчаар, ол кымда-даа бар. Шеригоол Дизижикович чүгле тыва чону дээш ажилдап келген деп санаар мен. Бо дарга канчаар ажилдап келгенин, ам чүнү кылып турарын сактып, бодап көрүңер даан. РАП-тан депутаттар Чазак Даргазына кымны соңгуп алыр деп бодап турары амдыызында билдинмес, оларның аразында төлептиг кижжи бар болду бе?

Мен чагаамның түннелинде ТР-ниң Чазааның, ооң Даргазы Ш.Д. Ооржактың ажил-чорудулгазын чүүлдүгүнүп деткиир мен, чедишкенинни күзээр мен.

Надежда КУУЛАР.
Кызыл хоорай.

Ш.ООРЖАК:

«...Чээлилер халас бооп болур!»

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Ынчангаш бо чээлилерни алган ажил-агыйлар чогуур документи-лерин дарый кылдыргылааш, дужаары күзөнчиг. Ам дээр-резинде чүгле 3 санныг хууда дузалал ажил-агыйлары доку-ментилерин долдургаш, дужаа-ган. Семинар-хуралга, бир эвес ажил-агый 300 муң рубль алган болза, чогуур документи-лерин дужаавайн, хуу төлевириңге күрүнениң деткимче субсидия акшазын албас чүве болза, ол 100 муң рубльден когараарын чижек кылдыр дыңнаткан.

«Россельхозбанкының» бо берип турар чээлизиң Танды, Кызыл, Өвүр, Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик кожуннарның ажил-агыйлары хөйү алган. Эрткен чылдың түннелдери-биле көдээ бараан бүдүрүкчүлери 20 муң тонна ээтти, 41,5 муң тонна сүттү, 624 тонна дүктү бүдүрген болуп турар.

Арат-тараачын (фермер) ажил-агыйларыңа көдээ ажил-агый техниказы болгаш дериг-херек-селдер садып алырыңа чээли ам дээр-резинде күш четтинмейн турар. Бир-ле дугаарында бергедежип турар айтырыг долаа айтыры. Банкыдан чээли алырда, магадылал кылдыр чүнү салып болурун хуралга чугаалажып, чер болгаш баштайгы 10 хуу төлевири талазы-биле айтырыглары сайгарып, билдин-мес чүүлдерге банкының болгаш чер комитединиң тускай эртем-ниглери тодаргай тайылбырларны кылган. А бо чылын Тыва Республиканың Чазаа, баштайгы 10 хуу дадывырны төлээр акша-

Көдээ ажил-агый сайыдының бирги оралакчызы М.Ч. Сат.

хөреңги ажил-агыйларда чок болуп, бергедежип турарын өөренип көргөш, чогуу-на бо сорулгага кылдыр 29 муң рубльди бюджетте ажил-агыйларга магадылал кылдыр көрүп каан. Ынчангаш бо чылын салдынган ук хөреңгиниң ачызы-биле дыка хөй чээлилерни ажил-агыйлар ап шыдаптар арга-шинектиг апаар. Көдээ ажил-агый техниказы садып алыр дээр ажил-агыйлар шыдал-быралыг бараан саарыкчылары чогуундан аңаа күш четпейн турар. Банкының негелдизи езу-гаар банк-биле керээ-дугур-жулганы кылган (аккредитация-лыг) бүдүрүлгө бараанарын сү-мелээр уjurлуг. А ол бараанын ук бүдүрүлгө бодунуң хөреңги-лери-биле шагда-ла садып эккеп алган, шуут-ла хериминиң иштинде кирип алган болур, а ыңдыг шыырак бүдүрүлгө ам дээр-резинде чок. А садып алыр дээр техниказы «көзүлбээнде» банк чээли бербес. Семинар-хуралга өңчүнүң бүгү

хевирлериниң ажил-агыйларының арга-дуржулгазының дугайында, «Чодураа» КУБ-тун, «Белдир» болгаш «Хадың-Аксы» көдээ ажил-агыйның бүдүрүлгө кооперативтериниң ажил-агыйының дугайында видеофильмнерни, биче сайгарлыкчы ажил-агый субъектилеринге чээли тыпсыры-ның чурумнарының талазы-биле слайдыларны көргүскен.

Хуралга чугаалашкан айтырыг-ларны түннөп тура, ТР-ниң Чазааның Даргазы Ш.Д. Ооржакты удуртулга чалаан. Чазак Даргазы хуралга сайгарып-чугаалашкан чугула айтырыглар талазы-биле кымда кандыг санал барын дыңнааш, түннелдерни үндүрген.

Банкының чээлизиң ап тура, кижжи бүрүзү бодунуң арга-шинээр деңзигүрлей бодап алырының талазы-биле ол чугаалааш, «Белдир» бүдүрүлгениң арга-дуржулгазын чижек кылдыр кириген. Биче хемчээлдиг бөдүүн бензин кудар станциядан эгелеп алгаш, ук бүдүрүлгө (Белчит) бөгүнге дээр ажил-агыйын кайы хире калбарты бергенин, чонга берип турары ачы-дуза чедирилгелерин салаа базып санап тургаш, адаан. Оон аңгыда эрткен чылдың төнчүзүнде көдээ ажил-агыйны сайзырадырының талазы-биле РФ-тиң Чазааның хүлээп алганы чаа хоойлу талазы-биле тайылбыр кылгаш, ук хоойлуну удуртукчу бүрүзү анализтеп көөрүн сүмел-лээр. Ол хоойлуну удуртулга болдургаш, ТР-ниң Чазаа база кончуг улуг план-сорулгаларны ажилдап кылгаш, боттандырып болурун чугаалаан. Тускай програманы ажилдааш, ынаар кон-чуг улуг түннүг акша-хөреңгини киригеш, чоннуң келир үезин экижидер дээш ажилдап шыдаар кижилер улуг хемчээлдиг бүдүрүлгелерни чээлилер алгаш ажил-дады берип болурун дыңнаткан. Харын-даа Чазактың негелде-лерин күүседип шыдаптар бүдүрүлгелерге ук чээлилер халас бооп болурун онзалап демдег-лээр. Оон аңгыда бо чылын «Рос-сельхозбанкының» көдээ ажил-агыйны хөгжүдөр дээш тыпсыр чээлизиң хемчээли ийи катап өскенин, Чазактың бо чылын ажил-агыйның бүгү адырларына бот-тандырап сорулгаларына док-таап, кылыр ажилдар мурнувуста ам-даа хөй деп ол түннээр.

Каң-оол САТ.

Василий Балчыи-оолдун тырт-тырган чуруктары.

Семинар-хуралдың киржикчилери.

2007 чылдың март 11-де Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының база Төлээлекчилер палатазының депутаттарының соңгулдаларына, катап соңгулдаларына соңгулда мурнурун суртаалын чорударына эфир үезин, парлалга шөлүн бээр хүлээлгелиг күрүнениң телерадио-дамчыдылганының регионалдыг организацияларының болгаш күрүнениң өйлеп-өйлеп үнер регионалдыг парлалга үндүрүлгелериниң ДАҢЗЫЗЫ

Күрүнениң телерадио-дамчыдылганының регионалдыг организацияларының ады			Адреси	
«Күрүнениң телерадио-дамчыдылга компаниязы «Тыва» БРКТРК» ФГУБ-туң салбыры			Кызыл, Горная, 31	
Күрүнениң өйлеп-өйлеп үнер регионалдыг парлалга үндүрүлгелериниң ады	Редакцияның адреси	МИЧ-тиң тургузукчузу (тургузукчулары)	Каш катап үнери	Тематиктиг угланыышкыны
«Шын»	Кызыл, Красноармейская, 100, Парлалга бажыңы	ТР-ниң Чазаа	Неделяда 3 катап	Ниитилел-политиктиг
«Тувинская правда»	Кызыл, Красноармейская, 100, Парлалга бажыңы	ТР-ниң Чазаа	Неделяда 3 катап	Ниитилел-политиктиг
«Тываның аныяктары»	Кызыл, Красноармейская, 100, Парлалга бажыңы	ТР-ниң Парлалга болгаш массалыг харылзаалар агентилели, ТР-ниң Күш-ажыл яамызы	Неделяда 1 катап	Аныяктар солуну
«Тыва Республика»	Кызыл, Красноармейская, 100, Парлалга бажыңы	ТР-ниң Парлалга болгаш массалыг харылзаалар агентилели, ТР-ниң Күш-ажыл яамызы	Неделяда 1 катап	Хоочунар солуну
«Сылдысчыгаш»	Кызыл, Красноармейская, 100, Парлалга бажыңы	ТР-ниң Парлалга болгаш массалыг харылзаалар агентилели, ТР-ниң Өөредилге яамызы	Неделяда 1 катап	Уруглар солуну
«Эне сөзү»	Кызыл, Красноармейская, 100, Парлалга бажыңы	ТР-ниң Чазаа	Неделяда 1 катап	Херэеженнер солуну

Бедик шаңналдар-биле!

«Россия Федерациязының алдарлыг башкызы» хүндүлүг атты

тыпсырының дугайында

РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИНИҢ ЧАРЛЫ

Өөреникчилерни өөредип-кижизидеринге ачы-хавыязы болгаш хөй чылда ак сеткилдиг ажылы дээш

«Россия Федерациязының алдарлыг башкызы» хүндүлүг атты Тыва

Республика, Кызыл хоорайның «№ 3 ниити билиг ортумак школазы» муниципалдыг өөредилге албан чериниң директорунун оралакчызы Луиза Самундуевна Ондарга тыпсыр.

Россия Федерациязының Президентизи В. ПУТИН.

Москва, Кремль

2007 чылдың январь 18, № 53.

Тыва Республиканың күрүне шаңналдары-биле шаңнаарының дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗАК ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

Мурнады хөгжүдөр «Өөредилге» национал төлевилелди боттандыраарына идепкейлиг киржилгези база хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш

Тыва Республиканың «Шыл-гараңгай күш-ажыл дээш» медалы-биле

Кызыл хоорайның мэриниң социал политика талазы-биле оралакчызы Людмила Леонидовна Волгинаны;

Улуг-Хем кожуунунун Торгалыг ортумак школазының директору Роза Кыргыс-овна Чудан-оолду шаңнаар.

«Тыва Республиканың Өөредилгезиниң алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты

«Кызылдың Совет Эвилелиниң Маадыры Н.Н. Макаренко аттыг № 15 лицей муниципалдыг өөредилге албан чериниң директору Светлана Михайловна Ощепковага;

Сүт-Хөл кожуунун өөредилге килдиниң эргелекчизи Светлана Анзатовна Соскутка;

Тыва Республиканың Чазак Аппарадының девискээр хөгжүлдө болгаш тус чер бот-башкарылга органнары-биле кады ажылдажылга эргелелиниң начальниги Никита Хокпалдаевич Кууларга тыпсыр.

Тыва Республиканың Чазак Даргазының Хүндүлел бижи-биле Барыын-Хемчик кожуунун Бижикиг-Хая суму баштыгы Арис Маадыр-оолович Оюну;

Би-Хем кожуунун Туранның № 1 ниити билиг ортумак школазы муниципалдыг өөредилге албан чериниң директору Людмила Алексеевна Лисинаны;

Мөнгүн-Тайга кожуунун Мөген-Бүрен ниити билиг ортумак школазы муниципалдыг өөредилге албан чериниң директору Орлан Сандый-оолович Комбуну шаңнаар.

Кызыл хоорай

2007 чылдың январь 22, № 19.

В.А. Фалалеевти Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажыл дээш» медалы-биле шаңнаарының дугайында

Чуртталга-коммунал ажыл-агый адырына ачы-хавыязы база хөй чылда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажыл дээш» медалы-биле «Водоканал» ККБ-ниң директору Владимир Александрович Фалалеевти шаңнаар.

Кызыл хоорай

2007 чылдың январь 24, № 24.

Мурнады хөгжүдөр «Агроулетпүр комплекзиниң хөгжүлдө» национал төлевилелди боттандыраарына идепкейлиг киржилгези база хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш

«Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты Өвүр кожуунун «Хандагайты» сумузуңуң даргазы Степан Кенденович Тюлюшке тыпсыр.

«Тыва Республиканың көдээ ажыл-агыйының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты

Тес-Хем кожуунун «Чодураа» КБК-ның директору Дарысю Ивановна Данзурунга тыпсыр.

«Тыва Республиканың алдарлыг малчыны» хүндүлүг атты

Бай-Тайга кожуунун Бай-Тал сумузуңуң «Чечек» КБК-ның удуртукчузу Булчунмаа Иргитовна Чөгээге тыпсыр.

Тыва Республиканың Чазак Даргазының Хүндүлел бижи-биле

Барыын-Хемчик кожуунун Шекпээр сумузуңуң «Биче-Тей» КБК-ның удуртукчузу Көк-оол Комбул-оолович Ооржакты шаңнаар.

Кызыл хоорай

2007 чылдың январь 26, № 26.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. ООРЖАК.

Тыва Республиканың Чазаның 2002 чылдың сентябрь 11-ниң «Үүрмектеп садары-биле база ниитиниң кеменилге черлеринге алкогольдуг продукцияны берип турар организацияларның аккредитациязының талазы-биле Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының органының дугайында Дүрүмнү бадылаар дугайында» № 685, 2002 чылдың февраль 12-ниң «Тыва Республиканың девискээринге алкогольдуг продукцияны сайгарарына болгаш ооң шынарына күрүне контролюнун хемчеглерин күштелдирер дугайында» № 81 доктаалдарын күш чок болган деп санаар дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗАНЫҢ ДОКТААЛЫ

2007 чылдың январь 23

№ 98 Кызыл хоорай

2005 чылдың июль 21-де «Этил спиртин, алкогольдуг болгаш спирт холумактыг продукцияны бүдүрерин болгаш саарарын күрүнен таарыштыраарының дугайында» Федералдыг хоойлуга өскерилгелер кирир дугайында» № 102 Федералдыг хоойлуну хүлээп алганы-биле холбаштыр Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның дараазында доктаалдары күш чок болган деп санаар:

— 2002 чылдың сентябрь 11-ниң № 685 «Үүрмектеп садары-биле база ниитиниң кеменилге черлеринге алкогольдуг про-

Тыва Республиканың Чазак Даргазының бирги оралакчызы А.БРОКЕРТ.

Сүт-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнүн албан-хүлээлгелеринден хостаарының дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛЫ

Кызыл, 2007 чылдың январь 23, №128/740-4

Сүт-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү А.А. Монгуштуң 2007 чылдың январь 6-да кириген билдиришкинин сайгарып көргөш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунун 29 чүүлүнүн 6 пунктузуңуң «а» иштиги пунктузуңа дүүштүр

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Ш.Ч. МОНГУШ.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары Л. Ы. КАРА-САЛ.

ДЫҢНАДЫГ

Сүт-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнүнүн бүрүн эргелерин хуусаа бетинде соксатканы-биле холбаштыр Тываның Соңгулда комиссиязы кандидаттар даңзыларын депшиттирген, Россияның Күрүне Думазында, Тыва Республиканың Улуг Хуралының палаталарында, Сүт-Хөл кожуунун Төлээлекчилер хуралында депутат мандаттарының хуваалдазына кириштирген политиктиг партияларга, соңгулда блоктарына, а ол ышкаш соңгулда каттыжышкынына, Сүт-Хөл кожуунун Төлээлекчилер хуралының бодунга, албан хаап, ажылдап, өөренип, чурттап турар чериниң аайы-биле соңгукчуларга

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Сүт-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнүнүн албан-хүлээлгелеринден Аяна Александровна Монгушту хостаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарына парлаар.

Январь 25-те Ветеринария болгаш фитосанитар хайгааралының талазы-биле Федералдыг эргелелдин Тыва Республика талазы-биле албанының 2006 чылда кылып чоруткан ажылының талазы-биле чыл түңнелин үндүрген хуралы болуп эрткен. Ниитизи-биле бо хуралга адырлар аайы-биле 5 кыска илеткелди дыңнаан.

«2006 чылда ветеринария адырында хайгаарал болгаш контроль талазы-биле эргелелдин ажыл-чорудулгазының дугайында» илеткелди РФ-тиң күрүне кызыгаарында болгаш транспортта күрүнениң ветеринарлыг хайгааралының килдис эргелекчизи А.М. Дөңгүр-оол кылган. 2006 чылда эргелелдин ветеринария контролюнун адаанда турар 3148 объекти 3204 инспектор хыналдазын чоруткан. Отчеттүг үениң ишинде РФ-тиң болгаш ТР-ниң ветеринария хоойлужулгазын хажыдып турар 1852 хажыдышкын илереттинген. Хажыдышкынар хөй кезинде дириг малдың чиг эдинден продукцияны сайгарарының болгаш болбаазырадырының адырында болуп турар.

Хыналданың түңнели-биле 1307 юридиктиг албан черлери болгаш хуу кижилер административтиг харысалгага онаашкан, 637300

рубльдиң торгаалын оларга онааган, ооң 628900 рубльди тыртып алган, ол 2006 чылда онааган ниити торгаалдың 99 хуузун тыртып алган болуп турар. «Цагаан-Тологой», «Шара-Сур» болгаш «Хандагайты» контроль-эртирилге пунктуларына РФ-тиң күрүне кызыгаарына болгаш транспорт эргелелине күрүнениң ветеринария хайгааралының 17 специалистери ээлчег аргазы-биле ажылдап турган.

Тыва Республиканың Чазаның 2006 чылдың январь 30-де №82 «Агроулетпүр комплекзин хөгжүдөр» мурнады хөгжүдөр национал төлевилелди боттандыраарының дугайында» доктаалын күүседир сорулга-биле «2006 чылда Тыва Республикага мал ажылын дүрген хөгжүдөр» угланышкын талазы-биле Россияның көдээ ажыл-агый хайгааралының талазы-биле Тыва Республиканың

ЧЫЛ ТҮҢНЕЛИН ҮНДҮРГЕН

эргелели дараазында бүдүрүлгелерге хыналданы чоруткан; «Республиканың уксаалыг мал ажылы» КУБ, «Тываның ач заводу ипподрому-биле каттай» ФУБ болгаш уксаалыг малдарның 3 бүдүрүлгелери: «Малчын» КУБ, «Мөген-Бүрен» КУБ, «Эйлиг-Хем» КУБ. Хыналданың түңнелинде билдингени болза, мурнады хөгжүдөр национал төлевилелди боттандыраар талазы-биле уксаалыг мал ажыл-агыйларының белеткелениң чавыс деңгели бадыкатынган.

«2006 чылда фитосанитарлыг хайгааралдың адырына хайгаарал болгаш контроль талазы-биле эргелелдин ажыл-чорудулгазының түңнелиниң дугайында» илеткелди эргелелдин удуртукчузуңуң оралакчызы Т.Н.Махмутова кылган. 2006 чылда Тыва Республиканың девискээринге фитосанитарлыг хоойлужулганы күүседир талазы-биле фитосанитарлыг албан 5280 хыналдаларны чоруткан, ооң түңнелинде 869 хажы-

дышкын илереттинген. 678 доктаалдарга 436800 рубльдин административтиг торгаалын онааган, оон 408300 рубльди тыртып алган.

«2006 чылда Тыва Республиканың девискээринге аңнаарына хамаарыштырган аңныр объектилеринге, дириг амытаннар делегейиниң объектилерин ажыглаары болгаш ооң баш санын өстүрери, камгалал адырын хайгаараар талазы-биле эргелелдин ажыл-чорудулгазының түңнелиниң дугайында» илеткелди аңнаар объектилерни ажыглаары, баш санын өстүрери, камгалал адырына хайгаарал талазы-биле килдистиң эргелекчизи В.И.Шарбин кылган.

2006 чылда эргелелдин ажыл-чорудулгазының түңнелиниң дугайында дыңнадыгны эргелелдин удуртукчузу А.О.Кенден кылган. Ветеринария болгаш фитосанитар хайгааралының Федералдыг эргелелиниң Тыва Республика талазы-биле албаны федералдыг хоойлуга дүүштүр отчеттүг чылда 8464

хыналданы хайгааралының адаанда турар объектилерге чоруткан болгаш 1470 рейд үнүшкүннерин организастаан. Дириг амытаннар делегейиниң объектилерин ажыглаарына 10193 лицензияны берген. 2006 чылда сугнуң биологтуг курлавырларының объектилерин болгаш аңнаарына хамаарыштырган объектилерни, дириг амытаннар делегейин ажыглааны дээш чылдалардан 1815741 рубль кирген.

Хыналданың түңнели 1907950 рубльдин торгаалын онааган, оон 1849050 рубльди тыртып алган, ол — ниити торгаалдың 95 хуузу бооп турар. 2006 чылда федералдыг болгаш республика бюджетинче 412 6884 рубль кирген, эрткен чыл-биле деңгээрге, 2905884 рубль хөй болуп турар.

Чыл түңнелин үндүрген хуралдың ажылына ТР-ниң Чазаның Даргазының оралакчызы С.А. Барыбин, ТР-ниң Бойдус ажылгал яамызының сайыды В.Д. Хемер-оол киришкенер.

Сергей ХЕРТЕК.

Улетпур ямызы болгаш ооң харылап турар бүдүрүлгелери отчеттук чылда улетпур бүдүрүлгелериниң үзүктел чок ажылын хандырап талазы-биле ажылды боттандырып, продукция бүдүрериниң хемчээлин улгаттырырыңче болгаш бараанның хереглекчи шынарын экижидеринче угландырган. Тус черниң чиг эдин хандыр болбаазырадырыңче база ооң белеткелинин айтырыгыларынче кичээнгейни салып, бүдүрүлгелерге реформаны чорудуп, дериг-херекселдер-биле чедир хандырап болгаш техниктиг чаартылгазынче кичээнгейни угландырган.

Ямының ай санында болуп турар коллегия хуралдарыңа харылап турар бүдүрүлгелериниң болгаш адырларның ажылының түннелдерин чугаалажып, бүдүрүлгелериниң күжүн ажыктыг ажылаарыңа шалтыктап турар айтырыгыларны тодарадып, республиканың улетпур адырының хөгжүлдесинче болгаш бүдүрүлгелериниң ажылын экижидер талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылып, бадылап турган.

Ап чорудуп келген хемчеглериниң түннелинде, 2006 чылда бистиң харылап турар бүдүрүлгелериниң 1018,2 млн. рубльге продукцияны бүдүрүп үндүргөн азы өзүлдө 115,0 хуу болган, а эрткен чылдың деннели-биле алырга, 132 хуу. Продукция бүдүрериниң баш удур бердинген планын 14 бүдүрүлгө күүсеткен, а казар байлакты казып тывары 132,3 хуу болган. Ооң иштинде: алдын тывыкчыларының артелдери «Ойна» — 144,8 хууга, «Тыва» — 115,0 хууга, «Кызылдың дааранылга фабриказы» ККБ-100 хууга, «Юрта» ККБ — 109,7 хууга, фирма «ТТ» — 101,4 хууга, «Тыва мебель» КХЭ — 101,1 хууга, «Чербинин» ыяш белеткээр пунктузу» КХЭ — 100,8 хууга, «Восток» КХЭ-107,9 хууга, чонуну ус-шевер уран кылыгылар бүдүрүлгези «Суй-Белек» — 113,0, «Кызылдың караа көрбестерниң өөредилге бүдүрүлгө чери» КХЭ — 107,0 хууга күүсеткенер.

2005 чылдың деннели-биле алырга, 8 бүдүрүлгө бараанның продукция бүдүрериниң хемчээлиниң өзүлдесин чедип алган; «Тардан-Голд» КХЭ — 3,5 катап, «Урянхай» АУК КХЭ — 3,4 катап, «Суй-Белек» бүдүрүлгези — 8,2 хууга, «Юрта» ККБ — 2,2 катап, «Тываның суй белектери» бүдүрүлгө — 7,6 катап, алдын тывыкчыларының артелдери «Ойна» — 42,1 хууга, «Тыва» — 14,5 хууга.

Бюджеттин бүгү деңгелдеринче үндүрүп төлевирлерин шилчидерин база үндүрүлгө талазы-биле өрелерин тыртарын оңа контролга алган. Бистиң харылап турар бүдүрүлгелериниң чыл иштинде үндүрүлгө болгаш чыылдаларже 220,5 млн. рубльди шилчиткен. Бүдүрүлгелериниң үндүрүлгө болгаш үндүрүлгөге хамаарышпас орулгасы өскөн, 2005 чылдың деннели-биле алырга, 35,4 хуу өзүлделик болган.

Улетпур ямызы бир дугаарында, ажылдап турар бүдүрүлгелерни чаартып тургузар, чаа дериг-херекселдерни болгаш технологияны шиңгээдип алыр айтырыгыларны шийтирлеп келген. Чижээлээрге, дагы казып тывар адырда бедик бүдүрүлгө чур дериг-херексел «Дерокерну» (алдын тывыжының артели «Ойна») шиңгээдип алган, Тарданда алдын тывар фабриканы ажылап киирген («Тардан-Голд» КХЭ), чылда 30 муң тонна дагдүгүн бүдүрүп үндүрер комбинаттын цегин чаартып кылган («Тыва даг-дүгү» комбинаты).

Арга-арыгының улетпур комплекзиниң бүдүрүлгелеринде чудуктардан бажың ыяжы белеткээр технологияны («Юрта» ККБ, «Фрактал» КХЭ), ыяшты ленталыг кирээлээр болгаш дилиг материалдарын аэродинамиктиг кургадыр технологияны («Юрта» ККБ, «Фрактал» КХЭ) шиңгээдип алганар. Эжиктер болгаш соңгалар бүдүрер технологияны («Саян сервис» КХЭ), ыяштан нарын кылыгылар технологияны («Тыва мебель» КХЭ), элзиден черепица, пеноизол болгаш шеверлеп плиталарының технологиязын («Саян сервис») шиңгээдип алган.

Чик улетпурнуң адырында бүдүрүлгелерни дериг-херекселдер-биле четчелээр болгаш чаар-

тыр талазы-биле ажылдар уламчылап турар. Аргыыр цехтин шугумунда дыраар чаа машинаны ажылдадып үндүргени-биле хевис аргыырыңа 100 хуу дүктүн чүңүн бүдүрүп үндүрүп эгелзэн, шээр малдың кезин болбаазырадыр талазы-биле бүдүрүлгө катап ажылдап эгелзэн.

2006 чылда социал ямыларның албан черлеринге продукция бүдүрүп бээр тендер садыглаашкыңа бистиң ямының үш бүдүрүлгези киришкен: «Кызылдың дааранылга фабриказы» ККБ, «Кызылдың караа көрбестерниң өөредилге бүдүрүлгө чери» КХЭ болгаш «Тыва мебель» КХЭ, кадыг болгаш чымчак эт-септи бүдүрер талазы-биле боттарының хүлээлгезин күүсеткен. Ниитизи-биле күрүне чагыы 2,396 млн. рубль болган.

Буураашкын чорудулгазын ажылааныңа хамаарышкан бү-

леттинген. Руданы болбаазырадыр болгаш казып тывар албанны бедик мергезилдик кадрлар-биле четчелзэн. Курлавырларны калбартыр талазы-биле геология-шинчилел ажылдарын чорудуп турар. Даг ажылын чорударыңа эргежок машиналарны садып алган. 2006 чылда «Кундустуг-Тардан» аразында 10 кВт бедик вольтулуг электри шугумун ажылап киирген. «Тардан-Голд» КХЭ швед компания «Централ Азия

бүдүрүлгениң кышкы үеде ажылдаарыңа таарымчалыг кылдыр септелге ажылдарын чоруткан. Котельнаяны чаартып кылган, суг чылдыр 3 котелдарны септээн, ооң ниити чарыгдалы 2,0 млн. рубль болган. Организастиг болгаш техниктиг хемчеглерни ап чорутканының түннелинде, дүктү шыгаар болгаш болбаазырадыр талазы-биле эрткен чылын аттестацияны эрткен.

Ыяш белеткээр болгаш болбаазырадыр бүдүрүлгелер 2006

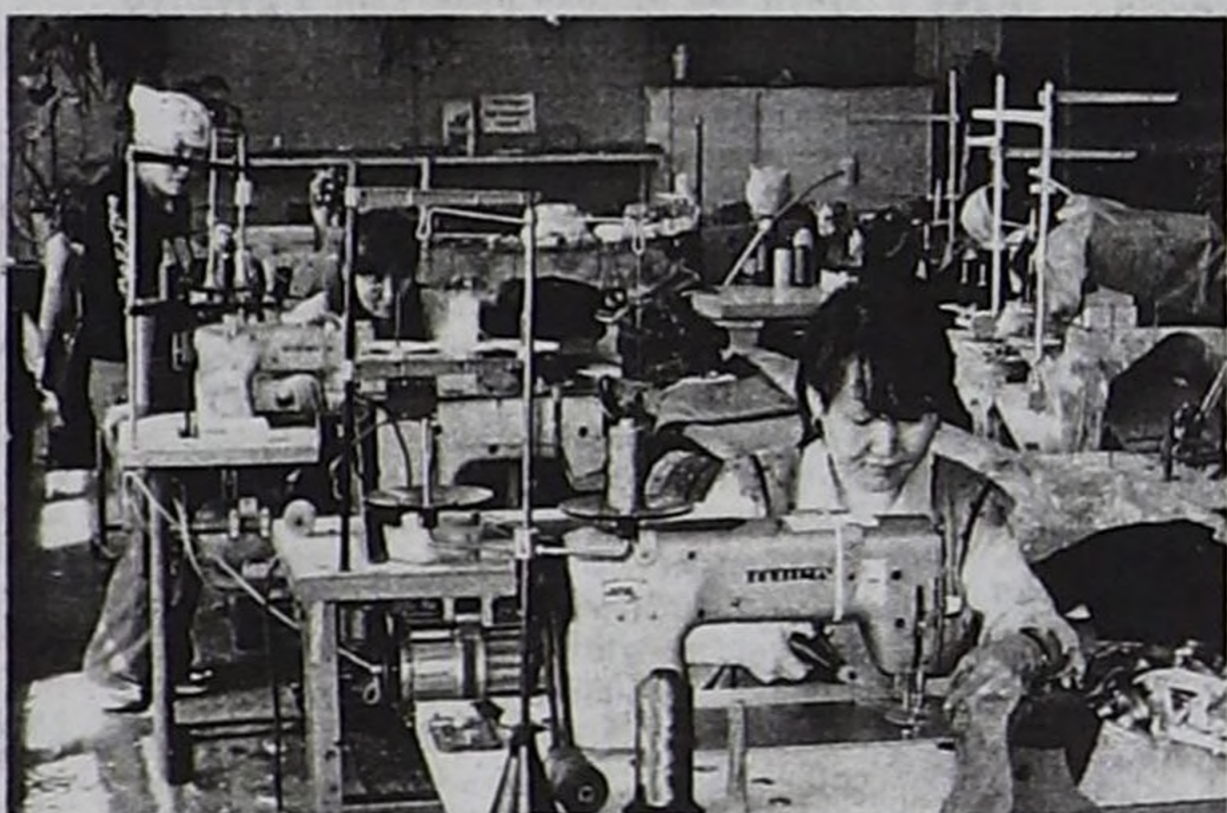
жедин бадылап тургаш Улуг Хуралдың Хоойлужудулга палатазы республиканың тускай сорулгасын программаның болгаш республиканың инвестиция программасында көрдүнгөн улетпур объектилеринге акшаландырышкынын хемчээлин дуй тудуп азы биче хемчээлге хүлээп ап келгени-биле, моон мурнунда Улуг Хуралдың бадылаан программаларында айтыттыңан хемчеглер күүсеттинмейн келген. Сөөлгү «2002-2006 чылдарда Тыва Республиканың арга-арыг комплекзиниң хөгжүлдези» РТСП болгаш «2002-2005 чылдарда Тыва Республиканың чик улетпурнуң хөгжүлдези» РИП-ти боттандырап талазы-биле ажылдар долу хемчээли-биле күүсеттинмээн. «Кызылдың дааранылга фабриказы» ККБ-ге чаа продукцияны бүдүрүп үндүрер технологияны шиңгээдип алырын, Шуурмактын арга-арыг улетпур объектинин дөзевилел-төлевилел документациязын белеткээрин ТР-ниң Хоойлужудулга палатазы акшаландырып келген. ТР-ниң Хоойлужудулга пала-

Сайытка сөс ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИ — ТЕХНИКТИГ ЧААРТЫЛГА

Голдиниң» составында кирип турар болгаш руда болбаазырадыр болгаш казып тывар талазы-биле бүдүрүлгө күжү моон соңгаар улам калбарар. Узун хуу-саалы инвестиция программасынга дүүштүр, бүдүрүлгө саң-хөө курлавырлары-биле хандырттыңан.

«Тыва даг-дүгү» комбинаты ААН-ниң удуртулгазы бүдүрүлгө айтырыгыларын шийтирлээр талазы-биле хемчеглерни ап чорудуп турар: бүдүрүлгө кывар-чаар материалдар, транспорт болгаш дагның дериг-херекселдериниң артык кезектери-биле хандырттыңан. Даг-дүгүн «Энкор» КХЭ таварыштыр сайгарып турар. 2006 чылдың май 19-та Тыва Республиканың Арбитраж суду «Тыва даг-дүгү» комбинаты ААН-ни даштындан удуртулгаже киирген, моон мурнунда турган инвесторларның негелдеси-биле, амга чедир өңчү айтырыын шийтирлеп

чылда 34,4 млн. рубльдин продукциязын бүдүрүп үндүргөн, баш удур бердинген планын 1,5 катап ажыр күүсеткен болгаш 2005 чылга деңгээрге, 29,5 хуу өзүл-

дүрүлгелерге реформа чорудар талазы-биле айтырыгылар ямының доктаамал контролонда турар болгаш хемчеглерни ап чорудуп турар. Ол бүдүрүлгелерге: «Тыва алгы» ААН, «Кызылдың дааранылга фабриказы» ККБ, «Тыва даг-дүгү» комбинаты ААН, «Ак-Довурактын трикотаж-дааранылга фабриказы» ККБ хамааржыр.

2006 чылда чоруткан анализтен алгаш көөрге, бүдүрүлгелериниң 73 хууу сайгарлыг акша-хөренги чедишпезинден, бараанның продукция бүдүрериниң өзүлдесин чедип ап шыдавайн турар, ийи дугаар чидиг айтырыг — республиканың чурттакчы чонунуң ишти хереглели чавыс болуп турар, ол чүгле 40 хуу.

2006 чылда 1781 кг металл рудаларын казып тыпкан. Агаар-бойдустан кадыг-ширин байдаль: узун час, хар, чаашкын, мөңгө доштуг тайгаларга казып тывар ажылдарны долу хемчээли-биле чорудар органы бүдүрүлгелерге бербейн барган. Эрткен чылын металл рудаларын казып тывар ажылдарны чорударыңа 511,0 млн. рубльди салган.

«Тардан-Голд» КХЭ-ниң суд күүседикчилери өңчүзүн хавырганы-биле эрткен чылын ийи ай иштинде дериг-херекселдерин ажыглаваан. Бүдүрүлгө 53 кг алдынны казып тыпкан. Бо хүнде бүдүрүлгөде кол организастиг-техниктиг айтырыгылар шийтир-

чадап турар.

Бо-ла шийтирлеттинмейн турар айтырыгылар бүдүрүлгөде болгаш коллективте нарын байдалды тургузуп турар. Эрткен чылын сентябрь, октябрь, ноябрь айларда комбинат бараанның продукция бүдүрүп үндүрбээн. 2006 чылда 14851 муң рубльге 3342 тонна даг-дүгүн бүдүрүп үндүргөн. Чаа бүдүрүлгени бүрүткээр болгаш документилерин долдурап талазы-биле ажылдар чоруп турар. Бүдүрүлгениң чоокку чылдарда хөгжүлдесиниң бизнес-планын ажылдап кылган, чаа директор томуйлаттырган.

Пес-таавы болгаш дааранылга бүдүрүлгелери 2005 чылга деңгээрге, продукция бүдүрүп үндүрериниң өзүлдесин 126,9 хууга, ооң иштинде «Урянхай» АУК КХЭ 340,0 хууга, чонунуң ус-тывыш, уран кылыгылар кылыр бүдүрүлгези «Суй-Белек» 108,2 хууга хандырган. 2005 чылдың октябрында эгелзэш, «Саянның хевистерни» ААН-ниң бүдүрүлгө күжүн «Урянхай» АУК КХЭ арендага дамчыдып берген.

«Тыва алгы» ААН конкурс бүдүрүлгезин ам база 6 ай узаткан, бүдүрүлгениң акциязын садар талазы-биле садыглаашкыны 6 катап чарлаан, болбаан, ынчангаш бүдүрүлгениң ажыктыг ээзи тывылбайн турар. «Саянның хевистерни» ААН болгаш «Урянхай» АУК-түн каттышкан күжү-биле

делиг. «Юрта» ККБ эрткен чылын 3,8 млн. рубльге продукцияны бүдүрүп үндүргөн. Бүдүрүлгө 2006 чылда республиканың инвестиция программасындан 2,5 млн. рубльди алгаш, дериг-херекселдер садып алган. Ниитизи-биле бүдүрүлгө 1648,8 кубометр ажылгал ыяшты үндүр сөөрткен, 1198,0 кубометр дилиг материалдарын, 764,0 кубометр казаныр кылыгыларны бүдүрүп үндүргөн.

Отчеттук чылда бистиң ямы улетпур адырыңа инвесторларны хаара тудар талазы-биле ТР-ниң Чазааның ажылыңа идепкейлиг кирип келген. Бистиң ямының эгелекчи саналы-биле эң улуг инвесторлар-биле харылзааны тудуп эгелзэн. Чижээлээрге, компания ПК «Энкор» («Тыва даг-дүгү» комбинаты), фирма Лунцин (Кызыл-Ташты), Централ Азия Голд (Тардан-Голд), Межпромбанк («Саянның хевистерни» ААН).

Республиканың улетпур бүдүрүлгелеринде инженер-техниктиг кадрларның чедишпейн турарын шийтирлээр сорулга-биле бистиң ямы аныяк специалистерни чуртун дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринге белеткээринче улуг кичээнгейни доктаамал салып келген. Эрткен чылын дээди өөредилге черлеринче — 40, тускай ортумак өөредилге черлеринче — 55 кижини өөредип чоруткан.

Улетпур бүдүрүлгелериниң бүдүрүп үндүрүп турар продукциязының чижилгезин бедидер, барааннарны рынокка садып-сайгарар, инвестицияны хаара тудар болгаш кады ажылдажылганың зоназын калбартыр сорулга-биле ямы Санкт-Петербургуң экономикастиг шуулганыңа, Новосибирскиниң ярмарказынга, чик улетпур кылыгыларының Харбин ярмарказынга, Маньчжурия делгелгезинге, «Тыва—Экспо-2006-ның» ажылыңа киришкен.

Отчеттук чылда ямының мурнунга бергелер турза-даа, ажыл-чорудулгавыстың кол көргүзүлгелерин чедип алган бис, ынчалза-даа шийтирлээр айтырыгылар бистиң мурнувуста ам-даа хөй, ону чүгле ямының, ТР-ниң Чазааның деннелинге эвес, ТР-ниң Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының киржилгези негеттинип турар.

Чылдың-на республика бюд-

тазының депутаттары чылдың бюджетин бадылап тургаш, улетпур адырындан уштуп алганы акша-хөренгизин, соңулда кампаниязының мурнунда боттарының аазап алганы чүүлдерин, боттарының сонургалдарын акшаландырып келгенер. Чылдың-на республика бюджетин ТР-ниң Хоойлужудулга палатазы үезинде хүлээп албайн келгенинден азы оон чогуңдан ыңдыг байдал республиканың улетпур бүдүрүлгелериниң ажыл-чорудулгазынга кончуг багай салдарны чедирип келген.

РТСП-ниң болгаш РИП-ниң хемчээлинге улетпур бүдүрүлгелериниң база амыдырал хандырылга объектилеринге болгаш инвестицияга көрдүнгөн бюджеттин акша-хөренгизиниң чедишпейн келгенинден, күш-ажылдың бүдүрүлгө болгаш бүдүрүп турар продукцияның хемчээли кончуг дүргөн бадып турар.

Республиканың Улетпур ямының харылап турар бүдүрүлгелериниң мурнунда бергелер турза-даа, 2007 чылда сорулгаларының кол көргүзүлгелерин мынчаар салып турар бис; продукция бүдүрүп үндүрер хемчээлин — 1163,7 млн. рубль чедирер, 2006 чылга деңгээрге, 115,0 хуу өзүлделик болур. Ооң иштинде казып тывар казымал байлакты — 1056,0 млн. рубльге, болбаазырадыр бүдүрүлгелер — 107,7 млн. рубльдин продукциязын бүдүрүп үндүрер.

Улетпур ямының бүдүрүлгелери бараанның продукцияны бүдүрер талазы-биле 2007 чылдың планын боттуу-биле күүседип болур, орта чүгле 2007 чылдың РТСП-ниң болгаш РИП-ниң планында кирген улетпур объектилериниң акшаландырышкынын үезинде ажыдары эргежок чугула. Бо программаларны боттандыраарыңа кол харыысалга ТР-ниң Хоойлужудулга палатазында онаажып турар. Республикага политикастиг кризисте тургузар сорулганын соксадып, 2007 чылдың республика бюджетин үезинде сайгарып көөр болгаш бадылап талазы-биле боттарыңарның хүлээлгезини утпайн көрүнер.

Валерий ООРЖАК,
ТР-ниң Улетпур ямының сайыды.

Партияларда

ПОЛИТИКТИГ КҮШ

«Чаңгыс демниг Россия» Бүгү-россия политиктиг партия чуртта улуг политиктиг күш болур, ооң ажил-чорудулгазын делегейде болгаш чуртта ат-сураа билдингир кижилер удуртуп, партияның Программасын болгаш Уставын амыдыралга боттандыра дээш кызымак ажилдап турарлар. Чурттуң Президенти В. Путин партияга хамаарыштыр: «Бистер Россияны демниг, күштүг болдура ужурулг бис» деп чугаалааны ханы уткалыг, ол ам амыдыралда боттанып турарын көрүп, билип тур бис.

Партияның конференцияларына, съездилеринге Россияның, Тываның социал-экономиктиг хөгжүлдесиниң, келир үезиниң кол-кол айтырыгларын чугаалажып, шийтпирлеп турар. Чижээ, электри энергиязының өрттөөн өстүрбөзүн шийтпирлээн, Тываже демир-орук тудуп кирирерин партия деткээн. Күрүнө Думазында партияның фракциязы чурттагы чоннуң амыдыралынын шынарын экижидеринче кичээнгейни салып, шалың төлевирин, пенсия, пособиени өстүрерин чедип ал келген. 2006 чылдың декабрда партияның чедиги съездизинге чурттуң он чыл дургузунда хөгжүлдесинге хамаарышкан программаны хүлээп алган. Ында кол-ла кичээнгейни чурттуң бурунгаар хөгжүлдесинче, чоннуң амыдыралын экижидеринче угландырган.

Чамдык кижилер бо партияны дээди чергениң эрге-дужаалын эдилээн удуртукчуларның пар-

тиязы деп турарына чөпшээрешпес мен. Ооң Уставында ындыг одуруглар чок.

Амгы үеде бо партия Россияда 2 млн. 200 муң хире, Тывада 6822, Чөөн-Хемчик кожуунда — 468 кежигүннүг. Олар шуптузу эрге-дужаалдыг кижилер эвези кымга-даа билдингир.

«Чаңгыс демниг Россия» политиктиг партияның Тывада салбыры партияның Программасына болгаш Уставына дүүштүр Тыва Республиканың Чазаа-биле бир демниг ажилдап, республиканың социал экономиказын хөгжүдөрүнче, ылаңгыя чоннуң амыдырал-чуртталгазын экижидеринче угланган айтырыгларын шийтпирлээр дээштиг хемчеглерни ап турар деп санаар мен. 2006 чылдың октябрь 8-те эрткен ТР-ниң Улуг Хуралының ийи палатазының депутаттарының соңгулдаларына багай эвес түңнелдерни чедип алган. Партияның Тывада салбырының кандидаттары дээш соңгук-

чуларның 46,4 хуузу бадылаан. Төлээлекчилер палатазына соңгуткан 102 депутаттын 63-жү, Хоойлужудулга палатазына соңгуткан 15 депутат бо партияның кежигүннери болуп турар. Моон алырга, партияның деңгүүрүнүн улуу илдең-дир.

Партияның Чыраа-Бажы эге организациязының чөвүлелиниң секретарында үш чыл ажилдап тур мен. Бисте партияга боттарының эки туразы-биле кирген 72 кежигүн бактаап турар. Организацияның хуралдарын доктаамал эрттирип, аңаа партияның салган сорулгаларын тус черге боттандыраарына хамаарышкан чугула айтырыгларны чугаалашкаш, чогуур шийтпирлерни хүлээп ал келген, ооң күсселдезин хынап турар бис. Партияның хүрээлеңин өстүрери — кол ажилывыстың бирээзи, ылаңгыя ажил-ишчи, амыдыралга төлептиг аныяктарны партияга хүлээп алырыны кичээнгей салдыган. Эге организация, ооң кежигүннери партияның салган сорулгаларын бир дем-биле күүседир дээш ажилдап турар.

Кара-Сал ООЛАК,
«Чаңгыс демниг Россия» политпартияның Чыраа-Бажы партия эге организациязының чөвүлелиниң секретары.

Чаа-Хөлден ийи чагаа

АРХИВТИ ЧУГУЛАГА КӨӨР

Чаа-Хөл кожуунуң архив килдизинде ниитизи-биле 2200 ажыг күрүнө ужур-дузалыг херектер кадагалаттынып чыдар, оларның 605-жин мөңгези-биле шыгжаар.

37 организациядан 30 архив фондузун тургускан. 2006 чылда архивте 157 херек немешкен, 235 хамааты килдизке билдиришкенин кирип, чугула хергелээн документилерин алган, ол дээрге колдуунда шалың дугайында шынзылгалар. Кожуун

чагыргазы архив килдизинге он архив хааржаан, компьютерни садып берген.

Архив документилерин хөй чылдарда шыгжаар болгаш эки кадагалаар болганда, тускай кылган өрээл херек болуп турар. Амгы үеде ооң турар өрээли

бичи, таарымча чок. 2002 чылда амыдыралга боттанып эгелээн Хоойлу езугаар организацияларның удуртукчулары архив документилерин шын чорудар, аайлаар, кадагалаар, ону чугулага көөр хүлээлгелиг. Ындыг турбуже, ында четпестер уламчылап турар, чаа чылда оларны болдурбас, эдил алыр дээш ажилдаар ужурулг бис.

Николай ТАНЗЫН.

Эки кижилер дугайында

УЛЕГЕРЛИГ, ТУРА-СОРУКТУГ

Бичи-Уруг Саая 1965 чылдың күзүнүңде Бай-Тайганың Кара-Хөл школазына эге класс башкызы болуп ажилдап киргеш, 36 чылдың дургузунда келир үениң салгакчыларын үжүк-бижикке, корум-чурумга, амыдыралга, төлептиг тыва аажы-чанга өөредип, кижизидип келген. Ооң школа доостурган хөй санныг оолдар, кыстары дээди болгаш ортумак тускай эртемнерни чедип алгаш, республиканың янзы-бүрү булуңнарында чедишкенин ажилдап чоруурлар. Аңаа башкы чоргаарланып, сагыш-сеткили өөрүп чоруур, чүге дээрге ооң күш-ажылының түңнели ол-дур. Ооң күш-ажылын үнелеп көргөш, Россия Федерациязының ниити билиг школазының хүндүлүг ажилдакчызы деп атты тывыскан, «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнаан.

Ажилдап келген чылдарында суурнуң херээженнер чөвүлелиниң ажилына идеккейлиг кирип, суур чаагайжыдылганын экижидер, корум-чурумну быжыглаар, чурттагы чоннуң амыдырал-чуртталгазының культу-

разын бедидер дээш эвээш эвес үүле-херекти бүдүргөн. Ол ышкаш малчыннар кажаларының өдөөн коптарып, кыжын хар улугда даваннары тастаан шээр малга кедирер хаптарны даарап чораан болгаш өске-даа хөй-ниити ажилдарына ол киришкеш, өскелерге үлегер-чижээ көргүскөн.

Бичи-Уруг Саая башкының өөнүң ишти Николай Будаакаевич чок болу бээрге, ооң ажилына, амыдыралына биче эвес бергелер таварышкан. Эр кижиниң кылыр бүгү ажил-херээ аңаа онашкан. Чааскаан беш ажы-төлдү ажаары, чөмгөрери, хөпкөрери, өөредери, кижизидери эң-не нарын болган. Ынчалза-даа кандыгдаа бергелерге торулбас быжыг тура-соруктуг, ажил-ишчи төлептиг башкы ол бергелерни алып эрткенин бо черини чону кончуг эки билер. Беш огу, кызын төлептиг кижилер кылдыр өстүрүп, өөредип, кижизиткен. Олар шуптузу дээди болгаш тускай ортумак билигни чедип алган, ажил-агыйының янзы-бүрү адырларында чедишкенин ажилдап, республиканың, кожуунуң, сумунуң хөгжүл-

турбуже, удуртукчулары ынаар сагышты салбайн келгени, камгалал органы-биле керээ чарып алыр күзели чогу четпес. Кандыгдаа айыл, өрт үнүп болуп болгай, бо айтырыгны кичээнгейге алза чогуур.

Николай ТАНЗЫН.

Эки кижилер дугайында

УЛЕГЕРЛИГ, ТУРА-СОРУКТУГ

дезинге күш-ажылчы үлүүн кирип чоруурлар. Улуг огу Мерген — культура ажилдакчызы, Шолбан — дээди эртемниг география башкызы, Чечена — Кара-Хөл школазында күш-культура башкызы. Бичи-Уруг Саая бодунуң ажил-төлүндөн аңгыда, өскүс дунмаларын база азырып өстүргөн, оларны бут кырынга тургузуп, өгөлп-баштаан, үргүлчү хайгаарап, дузалажып чоруур төлептиг ие.

Бичи-Уруг Өкенековна хүндүлүг дыштанылгаче үнген-даа болза, анаа олурбаан, бодунуң хуузуна дузалал ажил-агыйын хөгжүдөр дээш ажилдап турар. Ол бода, шээр малды тудуп, ажаап өстүрүп турар. Оон аңгыда картофель өстүреринче кичээнгейни салган, эрткен күзүн ол 40 шоодай картошканы ажаап алган. Ынчангаш ооң өг-бүлөзи, ажил-төлү мал болгаш чер ажилының продуктулары-биле четчири-биле хандырыткан. Күш-ажылга бердинген эрес-кежээ, үлегерлиг башкыны чон хүндүлээр.

Ортун-оол САЛЧАК.

*Бай-Тайга кожуун,
Кара-Хөл сумузу.*

Ниитилел-политиктиг

Килдизтиң Чагааларындан

Саналдар, бодалдар

ЧАҢГЫС ЧЕР-

ЧУРТТУГЛАРЫМГА СҮМЕМ

2006 чылдың октябрь 8-те болган соңгулдалар соонда Сүт-Хөл кожуунуң удуртукчузы солчу берген. «Чаа ширбиил бок арттырбас» деп орус улустуң үлегер чугаазы бар болгай. Кожуунуң эрге-чагыргазына депшээң даргаларга кожуунуң үндезин чурттакчызы, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуну кижиге болгаш чаа 2007 чылда дараазында чүүлдерни кылыр, чаартыр сүмелерни кирип тур мен.

Бирээде, кожуун чагыргазының бажынының чанында шаанда аныяктар төвү турган бузук, самдар бажынарны кыш, чай чок ажилдаар хаагыг рынок кылдыр капитал септелгезин чорутса кандыгыл? Ону кылып эгелээр бетинде Эрзин суурда хаагыг рыноктуң ажилдакчылары-биле ужуражып, арга-дуржулганы солчур болза эки. Кедизинде барып, кожуун бюджетинче оон доктаамал орулга кирер болу бээр.

Ийде, шаанда МТС, ооң соонда «Сүт-Хөл» совхозтуң машина-трактор мастерскаязы турган черге капитал септелгени чоруткаш, кожуунуң белеткел контрозын ажытса кандыгыл? Сөөлгү чылдарда чоннуң алгызын, дүгүн, эддин, саржаан, кадын, ногааларын, картофелин, өлүүн болгаш өске-даа продуктуларын хүлээп алыр черлер чок болганындан бергедеп турары хөйге билдингир. Оон аңгыда, ол-ла бажынарда дарганнаар, чазаныр болгаш өске-даа биче бүдүрүлгелерни чүге ажыдып болбазыл? Болур. Ынчангаш элээн каш ажил чок улусту ажил-биле хандырып болур арга тургустунар.

Бо ажилдарны эгелээрде үстүнде турар организацияларның удуртукчулары-биле сүмележир,

дугуржур. Туралаар-ла болза, кижиниң шыдавас чүвези чок.

Уште, улустуң караанга илдегер бир харааданчыг багай чүве бар. Суг-Аксында Ада-чурттуң Улуг дайынына киржип чораан тыва эки турачыларның тураскаалы бар, ында ат-алдарлыг кымнарны чок дээрли! Тураскаалды мастер Орлов кончуг эки кылган. Харааданчыг чүве ооң чанында суг чайны өттүр агып чыдар хирезинде чаңгыс-даа тараан ыяш чок. Аңаа чаңгыс аай ногаан шивилерден олурткаш, улус олурар сандайлар кылыры чугула деп бодаар мен. Ыяштарны суггар ол чок-кавызында чурттап турар пенсионер кижиге-биле суму чагыргазы дугуржуп алыр.

Республикада чаагайжитынган үлегерлиг хоорайлар, суурлар дээш мөөрей чоруп турар болгай. Урелген болгаш октаттынган тудугларны катап ажылгалга киригеш, Суг-Аксы суурну чурттаар оран-сава талазы-биле национал төлевилелге дүүштүр эде-хере тырткаш, эки чаагайжыдар болза, ол көрүштүг, чараш болу бээринге бүзүрээр мен.

Сегбе ОНДАР,
күш-ажылдың хоочуну.
Кызыл хоорай.

Чонга ачы-дуза

ЧУРАГАЙ САНААР, СУДУР НОМЧУУР

Эрте-бурунгу Азияга чурттап чораан кыргыстарның төрөл аймаандан арткаанары Качык, Терехөл, Эрзин ол ынчаар чурттап чорааннар. Оларның кол кезин хам чүдүлгени ажыглап, сагып келгенер. Алдаржаан кыргыс хам Кыргыс Кургактың салгакчызы, сарыг хамга санаттырар Кунга огу Таш-оол амгы үеде бистин аравыста чурттап чоруур.

Ол алдан чыл мурнунда төрүтүнгөн. Элээди чылдарында ол хам чүдүлгеге хандыкшып бергеш, ооң чажыттарын элээн шиңгээдип алкан. Хам-лама чүдүлгени хоруп каан чылдарда ол чажыды-биле чонга ачы-дузаны чедирип эгелээн. Ада-иези ону, доктаадып шыдаваан.

1977 чылда Таш-оол 40 харлыг тургаш, моол ламадан арга-сүме алыры-биле чеде берген. «Төрүмелинден лама-хам чаян-дестүрдүр сен, бо талазы-биле эге билгилерни сеңээ өөредир-дир мен» деп, лама чугаалааш, ону каш хондур өөрөткен. Ооң ачызында ол чурагай санаарын, судур номчурун, оъттардан эм кылгаш, кандыг аарыгларны канчаар эмнээрин, тудуп-суйбаарын эки шиңгээдип алган. Ынчангаш чаа тыптып келген ижин-шөйүндү оюлганнарын, ыжыктарын, баар, бүүрек даштарын болгаш өске-даа аарыгларны эм оъттар-биле ол эмнеп турар. Устүнде адааным аарыглардан арааш, Таш-оол Бууевичке эмнеткеш, экирээң кижилерге журашкан мен, олар аңаа өөрүп четтиргенин илередип, тейлеп, чүдүп чоруур болдулар.

Таш-оол Кунгаада бир онза-

гай шынар бар. Ол караң көрнүр (өттүр көөр) кижиге-дир. Дуза дилеп келген кижилерни шинчип көргөш, чүзү аарып чоруурун чугаалап бергеш, ону канчаар эмнээрин сүмелээр, бодунуң буйанныг ачы-дузаны чедирер. Ындыг дузаны алганнар эвээш эвес. Ол ышкаш келген кижиниң кадынына, салым-чолунга чүү чүве багай салдарны чедирип чоруурун ажы-биле тайыбырлааш, чүнү кылза чогуурун тодаргай айтып бээр.

Мен база ооң ачы-дузаны алдым, сирилээш холум чүгээр-тээн, ам ол холум-биле бижип турар болу бердим. Ынчангаш аңаа бүзүрээр апарган мен.

Хүннүң-не ооң бажынының чанынга чиик машиналар эвээш эвес келир, ол дээрге буйанныг кижиниң ачы-дузаны дилеп келген кижилер-дир деп билер мен.

Таш-оол Бууевич Кунгаа чүгле хам эвес, кончуг ус-шевер кижиге. «Тес-Хемниң чалгыларын» аттыг чечен чогаал болгаш уран чүүл каттыжыышкынының адын сыйкайп чоруур. Даштан, ыяштан, сөөктен, мыйыстан черлик болгаш азырал дигир амытаннарның дүрзүлерин онзагай чараш чазаарына мергежилдиг. Ол ажилдарны чон, ылаңгыя даштыкы аалчылар күзелди-биле садып ап турарлар. Самагалдайның үш дуганын, Эрзинниң хүрээзин тударына ол кончуг идеккейлиг киришкен, сарыг шажынның ажыктыг номналын непередиринге үлүүн база кирип чоруур.

Моторк ТИРЧИН,
журналист.

Хоочуннуң күзели, саналы

ПЕНСИОНЕРГЕ бергезин аа

Чаа чыл үнге-ле, элээн хонуктар эрткен. Ону эш-өөр, ада-ие, ажы-төл бот-боттарынга эки күзээшкннер-биле уткааны чугаажок.

Ал-бодум 74 харладым. Ажы-төлүм аразынга ажыктымыны бодап келгеш, чүнү канчал олурар боор, хоорай төвүнде уругларым бажыңыңа Чаа чылда баар дээш, эртежики «Машзавод» деп автобус доктаар черден чаңчыкканым езугаар Кызылдың ПАТБ-ниң Е 367 деп №13 дугаарлыг улуг кызыл автобусунче кире бердим эвеспе. Киришим билек мээң оруумну дуй ийи хамааты уруглар турупту. Оларның бирээзиниң холунда блокнот, а өскезинде автобуска олурганнарның төлзөн акшазынга бээр билеттер.

Мен багай пенсионер кижжи автобус иштинге ол-бо туттунуп, эптиг туруп ап чорумда, оларның бирээзи:

—Төле! Билеттен ал!— деп бо. Мен күш-ажылдың хоочуну кижжи болгаш халас чоруурумну шын-зыдып база катап күш-ажылдың хоочуну документилеримни көргүстүм. Демгизи мээң арнымче шугулдааныг көргөш:

—Ол документилериң ам күш чок— дээр болду.

—Силерниң аттарыңарны кымнар дээрл? Чүге күш чок болу бергенл? — деп айтырдым.

—Бистиң аттарыңарны: Евтушенко, Ильенкова дээр, контроллерлар бис. Чаа чылдан эгелеп пенсионерлер төлзөр кылдыр Чазак шиттирлеп каан— деп бирээзи харыылады.

Ол дугайында мен чүнү-даа билбес болдум. Мээң холумда күш-ажылдың хоочуну документини Россияның Чазаа берген. «Хоочуннар дугайында» Федералдыг хоойлунуң 22 болгаш 23 чүүлдеринге дүүштүр чиигелдерни ажыглаар эргелиг мен. Бо документ-биле Кызыл хоорай хамаанчок, Россияның шупту девискээрлеринге чоруурунга күштүг чүве болгай. Эрткен чылын бо документилерим-биле Абакан, Красноярск хоорайларга хостуг чоруп турганымны сактып ор мен. Бо үеде массалыг информация чепсектери четчири-биле ажылдап турар. Чүге бир, ийи ай бурунгаар 2007 чылдың январь 1-ден эгелеп пенсионерлер автобустарга садып олурар деп чарлаваанынга хомудап ордум.

Евтушенко деп контроллер менче шыңгыы көргөш;

—Автобустан үнер силер— диди. Төлеп бээр деп бодай бээримге, пенсия акшамны айның онда алыр болбас ийик мен бе. Ынчан он четпээн ай эгези, Чаа чыл база эрттирген болгаш акшага арай бергедей берген турган мен. Халас автобузума бүүрээш, согур көпөөк чок кирип келген болган мен.

—Дараазында автобус доктаамыңа дүжүп каап көрейн— деп, контроллер уругдан диледим.

—Чок! Маңа дүжер силер-

дээш, автобусту доктааткаш, орук ара дүжүрүп каапты. Автобуска чугаа кылгаш, кырган кижжи кайда келгенимни билбейн баргаш, дүшкен черимге боданып ыңай-бээр басып тургаш, кудумчунуң байдалын билип алгаш, ам-на баар черимче кылаштаптым.

Орукка чоруп ора «даг өрү бөрүнү сүрүрге үнемс чүве дижик» деп бодап чоруй, мен база ол ышкаш маргышкаш, автобустан дүжүп калганымны бодап чор мен. Бодум үемде мен база багай эвес ажылдап чораанымны бодадым-даа. Ам халас чоруп турган автобузумдан база үндүр иттирикпен. «Моон соңгаар канчаарыл?» дээр бодап мени доюлдур берди. Эрткен чылдың ноябрь айда алган автобуска халас чоруур талонунун ай, хүнү декабрь 31-де дооступ калган турган. Ынчалза-даа дамчыыр чугаалардан дыңнаарымга, бо чылдың январь 15-ке чедир эрги талон күштүг деп турар болган. Ындыг болгай аан дээш, автобуска олурупкан мен. Кымга-даа январь айның талонун бербээнин билер мен. Бөгүн мен ышкаш чеже пенсионерлер автобуска олурупкаш, чоруурун төлеп, үндүр иттирик эгелзэн чүве билбес мен. Чүвениң журуун билбейн, ол талазы-биле чугаалар автобустарда ам-даа чидигленип турар чадавас.

Бистиң бо Кызыл хоорайда күш-ажылдың хоочуннары пенсионерлерге ай санында талон берип турарын артык ажыл деп бодаар мен. Автобуска олурган күш-ажылдың хоочуну пенсионер кижжи

документизин көргүзүрге, четчир эвес чүве бе? Ооң ужурундан хей артык ажыл кылып турганывыстан, январьның талонун декабрьда солуп четтикпейн барганывыстан мындыг чугаа үнүп турар. Чок-ла болза, талонну бүдүн чылда чаңгыс катап бээр болза эки.

Чайын автобуска бир дыңнаарымга, келир чылын талон орнунга 50 рубль бээр деп бир херээжен кижжи чугаалап чораан чүве. Ам бөгүн келгеш, акша-даа чок, талон-даа чок мындыг байдалда келген бис. Баштай чүнү-даа кылбайн чыткаш, пенсионерлерниң холда акшазын ушта шаап эгелзэрге, оларга берге болбайн канчаар.

Эрткен чылын хей каыт бажың-нарда чылыг, суг өртектери улгатканындан дыка хей пенсионерлер компенсация албайн баргаш, хей акша төлеп турар. Ам бо чылын автобуска халас чоруур чиигелдени ап кааптар чүве болза, алыр пенсияның хей кезин чарыгдалга баар апаар хире-дир.

Моон кандыг түннел үндүрерил дээрге, Кызыл хоорайның мэри Д.К. Донгак бир-ле болза күш-ажылдың хоочуннары пенсионерлерге бээр эвээш бичии акшазын дарый дораан берзин, чок-ла болза талон-биле халас аргыжарын катап тургусун. Ону биске, пенсионерлерге, дарый дыңнатсын. Ында багай чүве чок. Олар үезинде багай эвес ажылдап чораан кижилер болгай.

Алдын-оол ОНДАР, күш-ажылдың хоочуну. Кызыл хоорай.

Амыдыралдан чугаа АМ КИЖИ КИЖИДЕН...

Ол үеде Чедерниң арааттарын бөрүлөр дүвүредип-ле турган. Бичии-ле көрбейн баар аразында мал-маганны үзөрлеп кааптар. Хөл-Бажыңга муңажыг хойлу Катгай деп кижжи Барыын-Хемчиктен көжүп келген. Күскээр чайын аал кедээзи ак ховуга өөр бөрүлөр халдаан, каш-ла минута азы ам болза паш хайындырым үе иштинде хойларны кырып каапкан. Ынча хей хойдан он ажыг арткан. Каражага таварышкан ашак айттырып алгаш: «Хамык малымны улдуруктар кырып каапты, харааданчыг-дыр. Чыдып каарыңың орнунга шааңар-биле барып чыып, союп ап көрүүңер, ха-дүң-ма» деп, чарлап чоруп турган. Хөөкүй арат удаваанда чуртунче дедир көжүп чоруй барган.

Ачам чаңгыс бора белиг турган. Кулуннап алырга-ла, кулунчаа ызырынмас. Бир чайын аалдар чоокшулап кээрге, аал чанынга безин өртеп, кадарып турган. Демей-ле, доруга берген кулунчакты аал чанынга туруп каапкан.

Ачам аңаа хорадааш, бөрү оолдарын үңгүрдөн аалдап, улуг бөрүлөрниң өлүрүп алган сегинге хоран салып эгелзэн. Каш-даа бөрүнү, он ажыг бөрзектерни чок кылган. Хей ажы-төлдүг кижжи болгаш амам эм-дом аймаан амзааш, билер кижжи. Ачавыс ыштап чоруткан. Бичии оглунуң эңди ишти ки дис экти улустуң чүве сугар, шыгжаар чери турган. Эм дилеп тургаш, хойг бөрү хоранынга таваржы берген. Хоран деп каа билер. Дылын дээрти каапкан. Бүгү мага-боду чым-сырт-ла дээр! Холу-буду билинместеп чорда, кожа авазының өөңге чеде берген. Аас иштин суг-биле чайып, төп-ле турган. Кырган-авам девидээш, шыгжап каан доң спиртин уштуп келген. Авам ону пахтапкаш, чайып төпкөн. Хораның хоран-биле эмнээр деп чүве ол болган. Оон бичии чүгээртеп кээрге, амам удуй берген. Бурган өршээп, ававыс дидир арткан чери бар.

Ынчан, дайын соонда чылдарда, Чедерниң бөрүлери кижиче безин халдап болур турган. Ачам ийи шанактыг аыттыг Балгазының бети, ам болза Оңгача-Бажы Калбак-Хадыдан ыштап алыры-биле хүн үнмээнде-ле чорупкан. Кышкы хүн удаар эвес. Ийи шанакты иштеп турда-ла, караңгылаан. Ачам иштинде сестип, улуг бижзэнге ынанган. Ам Кур-Чер суурнуң устуң талазында Шүүргелигни ажып чорда бөрүлөр сүрүп эгелзэн. Чоокшулап келирге, карактары кызып кээр. Кончук бижзэн сактырга, паш хуюу сивирер сивиртиштен дээрэдээр чүвени чок «Кончумну!» Оода боом-даа ап албаан» деп, кейде бодун буруудаткан. Ынчаар үш бөрү өдөккө кири эдерген. Ачам өгже кире халааш, дүүргезин алгаш, 3-4 улаштыр боолаан. Кожа өглер ишти шупту дүвүрөп, маңжаып келген дээр чүве.

Ынчан оыт-сиген аыттыг кижжи көзүлбес турган. Мал-даа арбын турду Оор ол чылдарда турбаан. Чүге дизе кижжи бүрүзү мал-маганныг. Ажы-чеми боттарынга четчир турганы ол боор. Ам ийи буттүг бөрүлөр көвүдзэн. Мал хамаанчок, багда ыт арттырбастан. Ол үеде адыг, бөрү, аза-четкерден кижилер сестир чораан. Ам канчал билер-дир бис? Чүүден коргар-сестир апарган бис? Корум-чурум баксыраан, чазак-чагырга «чым-чаан». Ону ажыглааш, чамдык кижилер күзенчиг эвес үлгедилерни кылып турары ол-дур. Ам кижилер кижиден коргуп чоруур апарган үе-дир.

Эрензен ТЕЖИТ.

Дуржулгазы байлак

Чамдык улусту дыңнаарга, башкы кижиниң ажылы чик, алыр акша-шалыңы хей, үези база хостуг дидир. Херек кырында башкы кижиниң ажылы улуг харысалгалыг, ол ниитилел мурнунга — келир үениң төлөптиг хамаатызын кижизидер сорулгалыг. Башкы кижжи ажылыңа бут кырынга тура хүнзээринден аңгыда, кезээ бажыңыңа он-он кыдыраашты чаңгыстап хынаар, бодунуң билиин бедидер апаар.

Чөөн-Хемчик кожуунуң Чыраа-Бажы ортумак школазында дуржулгалыг башкы Минчиир Кыспай-ооловна Кууларның башкы стажы 40 чыл. Ол Кызылда күрүнениң педагогика институтун дооскаш, баштай төрзөн чери Хорум-Даг ортумак школазынга ажылдап эгелзэн. Ооң соонда ийги бажыңы-биле демей апарган Чыраа-Бажы школазынга бо хүннерге чедир ажылдап чорууру бо.

Дуржулгалыг башкы «Өөредилге» национал төлевилелди боттандырар сорулга-биле чогаадычы ажылдап турар.

Минчиир Кыспай-ооловна башкы ажылыңдан аңгыда, спортка, уран чүүлге болгаш аргыыр-дааранырынга салымныг. Стол теннисинге, хол бөмбүүнге ойнап турда, ооң аваангыр, кашпагайын кижжи кайгаар. Кыска шүүлүктер чогаадырынга база сундулуг.

Башкы өдөк-коданында инек малын сагбышаан, чайгы үеде ногаа аймаан база эндере өстүрүп турар. Минчиир Кыспай-ооловнаны төлөптиг дыка хей улус бодунуң башкызы деп санаар.

Башкының өөнүң эр ээзи Барыстай Чигжитович Куулар тракторист-механик, чолаачы болгаш электрик кижжи. Эки ажылы дээш, Хорум-Даг, Чыраа-Бажы суур Советтериниң депутатынга каш удаа сонгуттуруп келген.

Кара-Сал ООЛАК.

Чыраа-Бажы суму.

«Акаа» деп сөстү Тыва-да дыңнаваан, ооң утказын билбес кижжи чок-ла боор. Акаа дээрге хүндүткелдиң сөзү-дүр, өскээр чугаалаарга, «акый» дээр сөс ышкажыл. «Акаа» деп сөстү Тывада чүгле чаңгыс суурнуң чону ажыглап турар. Кымнарыл ол дээр-ге узун Тестиң унун чурттаан сояннар-дыр.

Тес-Хемниң-даа, Эрзинниң-даа чону оларны аана-ла акаалар дээр. Ында хомуданчыг, хораданчыг чүве-даа чок, шуптувус аңаа чаңчыгып каан бис.

Акааларның чурту — Ак-Эрик суур Самагалдайдан 36 км, а Моолдан 20-ле км черде турар. Агар дааның артыгы талазында туттунган суур чүве. Аалчы болуп азы албан херээ кылып чеде берзинерзе, мурнуу чүкте Агар деп бедик даг, сонгу чүгүнде Таңды-Уулаңың шөйлүп баткан кайгамчыктыг чараш сынын көөр силер. Ол суурнуң чону кайгамчыктыг солун чугаалыг, оюн-баштак, каткы-хөглүг, хүндүлээчел болгаш чоргаар чон чүве.

Суурнуң чурттакчыларында өске кожуунардан көжүп келген чурттакчылар барык-ла чок. Харын аныяк башкы, эмчи кыстар келгеш, ол чер чурттуг оолдар-биле салым-чолун кадып, чурттап-мандып чоруурлар бар. Чугаала-жыры безин элдептиг, кижжи дыңнап көрбзэн сөстөрни суг ажыглаарлар. Шаандан тура-ла бот-боттарын кочулажыр, баштактанчыр улус, а үш кижжи чыылган черге каткы-хөг үстүр эвес, мени кочулап, шоодуп тур деп бодавас-даа, ажынмас-даа. А шола аттар тыпсып турда, шуут мастерлер. Мээң билерим мындыг шола аттар бар: Адыг-Бөөлдээр, Хой-Бөөлдээр, Кодан-Бөөлдээр, Хемчиктээр-Бады, Шавар-Дадар, Симпат-Дадар, Моң-Дадар, Могай-Орус, Узун-Орус, Всң-Дагба,

Кыртай-Дамба, Хорошо-Даай, Ызырар-Шимет, Бут-Байыр, Доткан-Сайыт, Чаыста болгаш, өске-даа. Устүнде шола аттарлыг кырганнарның хей кезин «кызыл-доустанай» берген, оларның бажын кованнадыпкан дээш, чонум мурнунга буруумну миннип ор мен.

Калгыпкан-даа, амгы үеде чурттап чоруур-даа кижилер аразындан чондук талантылыг, угаангылар эндерик. Салгалдан салгал дамчаан ажылгыр-кежээ, топтуг-томаанныг аныяктарны кайзын ол дээр. Ылаңгыя Тес-

алдарлыг артизи Аяс Данзырынны канчап сагынам бис. Кыска үеде ооң кылган ажылын, бижзэн ырларын тыва чон кайын уттур. Ынак оглунуң адын мөңгөжидип, суурун клувун ооң ады-биле адап, сактыышкын кезээзин ак-эриктилер чоокта чаа эрттирдилер.

Акааларым чуртту хову-ла хову, ынчангаш-ла ынчаар чаяттыгыны ол боор: Ак-Эриктин улуг-даа, биче-даа кижилери аытка ынак. «Чаш оол төрүттүнүп келгеш, авазының эмийн дилевейн, сыдым дилээр болганда, акаа

АКААЛАРЫМ — төрөндерим

Хемниң Тывага ады-сураа алгаан шыырак мөгелери акаалардан үнүп чораан. Чээрбиги чүс чылда Тываның шылгарангай кижилериниң аразында адын алдын үжүктөр-биле бижиткен, «Эзирниң самы» деп уран-чечен фильмин кол маадыры, тыва хүрешке республиканың каш дакпыр чемпиону Валерий Чоодуевич Араптаң, Тываның Арзылаң мөгези Шимет Нүчүкович Сүктөр, хоочун мөгелер Дагба биле Кызыл-оол Сагаа-чы алышкылар, Игорь Шожулчаа, Василий Чазыр, Биче-оол Дамбыра болгаш өскелер-даа Тывазынга тыва хүрешти сайзырадырынга төлөптиг үлүүн киргеннер. Эрткен чүс чылдың 60-70 чылдарында мөгө талазы-биле республикага акаалар дидмиреп турган. Аңаа холбаштыр Шириин-оол Хертек мынчаар шүүлүктеп турганын дыңнаан мен.

Солаңгылааш, чаап турар Соян чуртту чараш-тыр бе? Содаглангаш, шүглүп турар Сүктөр Шимет солун-дур бе?

Хып дээр аныяк назынында талантызы чаа илереп орда айыыл-халапка таварышкаш, чаш назынындан чарлып чоруткан Тываның

кижи канчап аыттан ужарыл?» деп баштактанчыр болгай. Ол сөстерде жужур-ла бар.

Бо чылдың март-июль айларда «Чыңгис-Хаанның дужаалы-биле» уран-чечен фильмин Тывага тырттырып турда, Ак-Эрик оолдары дайынчы артистер болган. Оларны, эрестиг аыт мунукчуларын хамык улус магадаан болду.

Шара-Нурнуң ховузуңа Шаап өскөн соян оглу. «Волга» чылбас, «Лада» хээрэк Борам эки дээр чораан.

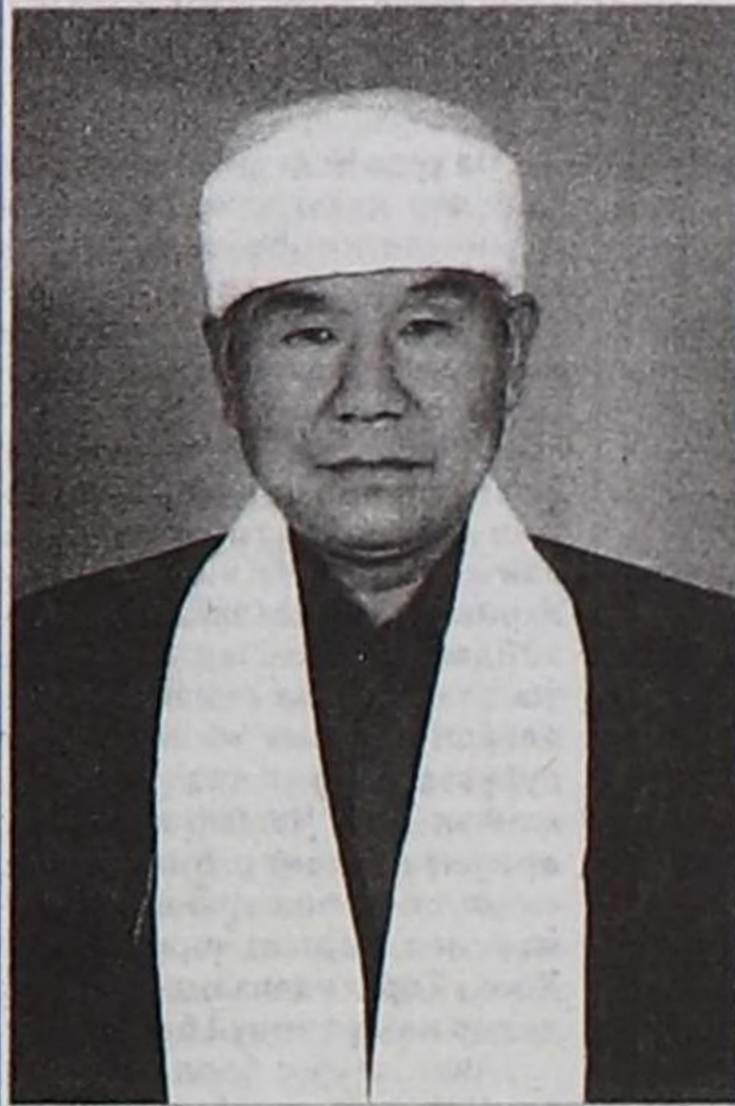
Эп-найралдыг, бот-боттарын деткичилер чоруур бо чоннуң амыдыралы чаартылгаларның берге чылдарында безин сирлеш дивейн, харын-даа улам быжыгып, бут кырынга дыңзыг туруп келген. Ооң тодаргай херечизи — чоннуң амыдыралы чоорту экижил, малмаганы көвүдөп, машина-техниказы арбыдап кел чоруурунда. Амгы салгал чаа амыдыралдың янзы-бүрү дериг-херекселдеринге өөренип, бүгү чурттуң деннелинден чыда калбайн турар. Төлөптиглерниң одуруунда акааларым ажы-төлү өзүп-сайзырап чоруурунга өөрүүрүм аажок.

Биче-оол СОЯН.

Куран суур.

Улусчу эмнекчи

Джумабек Табышович САМСАЛИЕВ

Эргим номчукчулар! Удавас Чөөн чүк улустары Шагаа байырлалын демдеглээр болгай.

Бистиң Кызыл хоорайывыста 2003 чылдан эгелеп бир янзы тускай эмнээр салым-чаянныг Джумабек Самсалиев чонга бодунуң ачы-буянын чедирип келген, ол өттүр көөр чаянныг, бичии уругларның болгаш аныяктарның келир үезин тодаргай чугаалап бээр, улуг камгалалдарны болгаш арыглаашкынны кылып турар.

Оон аңгыда улустуң янзы-бүрү аарыгларын эмнеп турар. Башка, оорга-моюнга кемдээшкиннерни тудуп, суйбап эдер, стресске таваржып кортканнарны, сагыш-сеткил аарындан (шизофрения), дүнеки үеде сидик тутунмастаанда (энурез), тыртар аарыглыг (эпилепсия), чүрээнде кем бар (порок), тыныштаар аарыг (астма), хан базыышкыны улуг улусту эмнээр.

Ада-ие болгаш аныяк-өскөн аразында билишпейн барганда, арагага алысканда, эң ылаңгыя аныяктарны, биоэнергия-биле эмнээр.

Херээжен улус ажы-төлдүг болурунга ооң эмнээшкини дузалыг. Хөлүн эрттир семирээнде база эмнээр аргалыг.

Бо ажылдап келген үезиниң дургузунда эмнекеш сегезэн улустарының хүндүткелин, улуг эмчилерниң үнелелин чедип алган.

Бо хүннерде ооң хүлээп ап турар адреси: Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу, 5а бажың, кв. 16. Автобус доктаамы «45 дугаар садыг». Тел. 5-02-08. Сот.тел. 8 961 092 7069.

ЭМНЕТТИРИП АЛДЫМ

Эмчи кижиге бодум бо салым-чаянныг кижиге эмнекеш, бергедеп турганым аарымдан адырлып, уругларымга ам-даа дуза-дөмөк болур аас-кежиктиг болдум. 2005 чылда бажымга улуг кезишкенин кылдыргаш, симптоматическая эпилепсия деп аарыгдан дыка-ла хилинчектенип чордум. Эрткен чылдың октябрь айда

бо башкы эмнээн соонда, тыртар аарыым эттинген, бижиттинип, номчуттунуп, дааранып турар апарган мен. Ийги бөлүктүң инвалиди кылдыр шилчиттирип алгаш, ажылдаар аргалыг апарымга бұзурелдиг мен. Ийи уруум Саян ажыр өөренип турар, бир уруум өөренипчи. Бо буянныг кижиниң ачызында мээң уругларым кадык, чараш авалыг

болур аас-кежиктиглер-дир. Шагаа бүдүзүңдө бо эмнекчиге барып, арыгладып, буян-чолуңарны, хей-агдыңарны бедидип ап болур-дур силер. Бурган чаңгыс, аңаа кандыгдаа тарина-намаз номчуп дилээрге, ол бисти билип, хчлээп ап турар.

Ульяна СААЯ, провизор, дээди эртемиг аптека ажылдакчызы.

Шыдыраа

ТЫВАНЫҢ ТӨЛЭЭЗИ ТИИЛЭЭН

«Азия төвү-2007» регионнар аразы чергелиг шыдыраага баштайгы рейтинг-маргылдаа январь 25-те доозулган. Аңаа нитизи-биле 34 спортчу киришкен. Оларның аразында: шыдыраага делегей федерациязы-ФИДЕ-ниң спорт мастерлери Владимир Самбурский, Сергей Малышев, Сергей Калуга (шупту Абакан), Валерия Куулар (Тыва, Екатеринбург); 21 спорт мастеринге кандидаттар (6 кижиге Абакан, Черногорск, Саяногорск хоорайлардан) болгаш 9 биргиразрядчылар.

Беш хонук дургузунда швейцар система-биле чидиг демиселдин түңнелинде бирги черни бүүрелди-биле Тываның төлээзи, спорт мастеринге кандидат Артыш Чүлдүм 9 салыгдан 7,5 санныг чаалап алган. Ийги черни база-ла Тывадан республиканың 2 дакпыр чемпиону Эдуард Ховалыг 7 санныг ээлээн. Абакандан аныяк кандидат Кирилл Шоев 6,5 санныг үшкү черни арыг алган. ФИДЕ мастерлери Владимир Самбурский биле Сергей Малышев 4-5-ки, Вова Мохов (12 харлыг, Абакандан), Ооржак (Кол) Наталья, Валерий Куулар, Леонид Мохов (шупту Тыва) 6-дан 10-га чедир шанналдыг черлерге төлөптүг болганнар. Бирден үшкү черге чедир тиилекчилерге алдын, мөңгүн, хүлөр медальдарны, дипломнарны болгаш акша шаңналдарын (10,8,6 муннар), дөртөн онга чедир шаңналдыг чер алган шыдыраачыларга дипломнарны болгаш акша шаңналдарын (4-тен 1 мунга чедир) Тыва Республиканың шыдыраа федерациязының оралакчы даргазы, мар-

гылдааның кол организакчызы Мерген Анай-оол тывыскан.

Чалаттырган 3 мастерлерден аңгыда маргылдааның киржикчилери шупту 1100-тен 2000 рубль чедир дадывыр төлээн болгаш шаңнал фондузу 37 муң рубль болган. Дадывырдан арткан акша-төгерики-биле болгаш деткичилерниң дузазы-биле Саян артындан келген спортчуларның оруунуң, хонажының өртөөн долузу-биле ТР-ниң шыдыраа федерациязы төлөп берген.

Маргылдааны Абакандан бүгү Россия чергелиг судья Виктор Никитин, бирги чергениң компьютержи-судьязы Вячеслав Терещенко билдилеге шийткеннер (оларның шупту чарыгдалдарын болгаш гонорарын база федерация төлээн).

Маргылдааны хаап тура, Мерген Анай-оол ону эрттиреринге дузалаан деткичилерге: Арыг-Узүден ТР-ниң Улуг Хуралының депутаты Эрес Мандан-оолга, сайгарлыкчылар Роберт Доржуга, Юрий Гавриловка, Эжер-оол Ман-

чынга, ТР-ниң Иштики херектер яамызынга, 2 муң рубль дадывыр төлээш, маргылдаага киришкеш ооң чедишкинниг эртеринге боттук идигни берген биргиразрядчылар Маадыр Кууларга, Валерий Оммуңга, Александр Ойдука, Виктор Очурга, Григорий Ооржакка, Владимир Сааяга, Валентин база Яков Оюннарга өөрүп четтиргенин илереткен. Мерген Кыргысович маргылдаага боду база кириштишаан деткички база болганын демдеглээр апаар. Бо маргылдаа ооң төрүттүнгенинден бээр 45 харлаан, ТР-ниң шыдыраа федерациязының удуртулгазынга 15 чыл болган юбилейлерин таварыштыр болганы онза. Аңаа уткуштур Мерген Анай-оолга чонар-даштан сиилбип чазаан тускай медальды Россияның алдарлыг чурукчузу Киров Хунан, хүндүлөл бижикти болгаш спортчу хепти ТР-ниң Күш-культура болгаш спорт агентиленин төлээзи Буян Янзоо байыр чедирип тывысканнар.

Маргылдааның түңнели-биле Тываның шыырак шыдыраачылары ФИДЕ-ниң рейтинг-чизезинде туружун бедидип, ол чизеге турбаан 9 спортчу баштайгы рейтингини алыр аргалыг болганнар. Чогум кайы хире болганын ФИДЕ-ниң тускай комиссиязы көргөн соонда билдинер.

Мерген ХУРАГАН-ООЛ.

ТӨРҮТТҮНГЕН ХҮНҮҢЕР-БИЛЕ

Өвүр кожуунуң Дус-Даг сумузуңуң «Торгалыг» КУБ-тун мурнакчы малчыны, Тываның «Республика Ордениниң» эдилекчизи **Бюрбю Төмүрович ДОНГАКТЫҢ** 60 харлаар юбилейи – бо хүннерде. Ачавыс хөй чылдар иштинде төрөөн сумузуңга ажылдап, чонунга бараан бооп келген, ажы-төлүн бут кырынга тургузуп алган. Аңаа чер кырында бүгү-ле эки чүүлдерни, каң дег кадыкшылды, узун назынны күзедивис. Арнынга хүлүмзүрүг үргүлчү чайнап чорзун. Ачавыска дараазында одуругларны бараалгаттывыс:

Чырык черге бисти чаян

Чымчак чаңныг ачавыска

60 харны аарзынмайн

Аравыска чорзун дээштиң.

Уруглары, бистер шупту.

Чымчак, чаагай сөстөр-биле

Чырыткылыг хичүвүстүң херели дег,

Ам бо хүнде бистер-биле кады чоруур

Ачавыска аас-кежиин, кадыкшылды күзедивис.

Уруглары Анисья, Айура, оглу Танаа-Херел.

ЧҮДҮКЧҮЛЕРГЕ ДЫҢНАДЫГ

Шагаа байырлалының соонда Чырыткылыг Далай-Лама башкының чылдың-на берип турар ээлчеглиг өөредии болгаш номналы март 3-тен 14-ке чедир Индияның Дарамсала хоорайынга болуп эртерин Тываның чүдүкчүлеринге дыңнадып тур. Ниити чарыгдал 45 муң рубль болур. Ооң иштинде Красноярск — Дели — Красноярск аразының аай-дедир авиабилет өртөө 23 муң хире рубль. Ужар хүнү — февраль 27. Эрттирилге чөпшээрели (виза) алыр документилерни февраль 11-ге чедир дужаар.

Харылзажыр телефоннар:

3-81-77; 8-906-997-5115.

Улуу-биле өөрүп четтирдим

95 хар назылаанымда байыр чедирип, өлчейлиг күзээшкиннерни йөрээп, мээң сеткилимни өөртүп, сергеткен Тыва Республиканың Чазаанга, ооң Даргазы Шериг-оол Дизижинович Ооржакка, Тываның күш-ажыл, социал болгаш аныяктар политиказының сайыды Алдын-кыс Темир-ооловна Конгарга, культура сайыды Зоя Байыровна Самданга, Кызыл хоорай чагыргазының даргазы Дмитрий Калчанович Донгакка, республиканың Хоочуннар чөвүлелиниң даргазы Кара-оол Андреевич Маспык-оолга, хоочун ажылдакчы Тамара Чаш-ооловна Норбуга болгаш өске-даа сагыш-човаачал буянныг кижилерге сеткилим ханызындан өөрүп четтиргенимни солун дамчыштыр илередип олур мен.

Хүндүлөл-биле, Х.АНЧИМАА-ТОКА.

КӨЖЕ БЭЭР

«Россельхозбанк» ААН-ниң Тывада девискээр салбыры бодунуң кол офизи — ажылдаар чери 2007 чылдың февраль айның үшкү декадазында дараазында адресче көже бээрин клиентилерге дыңнадып тур:

Кызыл хоорай, Эки турачылар кудумчуда 23 дугаарлыг бажың.

Дирекция.

«ШЫН» СОЛУННУ ДАМЧЫШТЫР

Роман Серенмаевич ХУНАЙ-ООЛ «Улуг-Хем», «Шын» солуннарның хоочун, доктаамал бижикчизи, ол чоннуң амыдыралы, рынок үези, бойдус байлаа дээн ышка темаларлыг материалдарны хөй парлаткан.

Ол чоокта чаа хенертен аарааш, 81 харлап чорааш чок болган. «Шын» солун дамчыштыр партияның болгаш күш-ажылдың хоочуну, тылдың солдады, хөй-хөй орден-медальдарның эдилекчизи, аңгы-аңгы кожууннарга ажылдап, экономиктиг, социал хөгжүлдөгө үлүүн кирип чораан, ам 120 харлаар Чаа-Хөл сумузуңуң эң баштайгы өөреникчилериниң бирээзи, бистиң эргим, хүндүлүг ачавыс, кырган-ачавыс Роман Серенмаевичини сөөлгү орукче үдешкен төрелдеривиске, чонувуска, Бай-Тайга кожуун чагыргазынга, Тээлиде, Кызыл-Мажалыкта кудаларывыска, Чаа-Хөл болгаш Ак-Туруг школаларының коллективтеринге, А.Д. Түлүшке четтиргенивисти илереттивис.

Уругларындан.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа. Кол редактор Артур ХЕРТЕК.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 1-01-35, кол редакторнуң оралакчызы — 1-19-87, тел/факс (394-22) 1-17-94, бухгалтерия — 1-17-91.

КИЛДИСТЕР: нитилел-политиктиг килдис — 1-18-10, культура, өөредилге — 1-03-88, чагаа — 1-03-87, көдээ ажыл-агый, улуттук килдистер — 1-17-09, 1-40-77.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.

Тираж 8325. Чагыг 10.

АГАР САНЫБЫС: № 4070381040000010000 Б ОАО Банк «Тувакредит», Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 3010181060000000729 БИК 049304729.

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаакы Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 2004 чылдың май 14-те эде бүрткээ.

Херечилелдиң дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 10002, 10003.

ТР-ниң Парлалга болгаш массалыг коммуникациялар талазы-биле агентилелиниң типографиязынга парлаан (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1). Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттары харышпаар.

ШЫН

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

e-mail: shyn@tuva.ru